

CELAL BAYAR'IN KAYSERİ CEZAEVİ'NDEN TAHLİYELERİNİN BASINA YANSIMALARI

Nurettin GÜLMEZ *

Süleyman AŞIK **

Öz

Demokrat Parti iktidarı 27 Mayıs 1960 askeri darbesi ile son buldu. Parti mensupları Yassıada'da yargıldılar. Mahkeme kararıyla birçok isim mahkûm oldu. Bu isimlerden biri de 3. Cumhurbaşkanı Celal Bayar idi. Aldığı idam cezası yaşının 65'in üstünde olmasından dolayı müebbet hapse çevrilen Bayar, mahkûmiyetini 1961 yılında Kayseri Cezaevi'nde çekmeye başladı. Fakat yaşının da ilerlemiş olmasından dolayı bir takım sağlık sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Bundan dolayı, 1963 yılında altı aylığına tahliye olmuştur. Ancak, tahliyeden sonra Bayar'ın siyasi içerikli bir takım sözleri gerilime yol açmıştır. Ülke içinde de bazı olaylar meydana gelmiştir. Bunun üzerine de tahliye kararı kalkmış ve Bayar tedavisinin ardından tekrar Kayseri Cezaevi'ne gönderilmiştir. 1964 yılında sağlık sorunları nükseden 3. Cumhurbaşkanı bir kez daha tahliye oldu. 1966 yılında da cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından affedilmiştir.

Bu çalışmada, Celal Bayar'ın ilk tahliyesi ve sonrasında yaşanan yeniden tutuklanması ile daha sonra bir kez daha serbest kalışı hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yassıada, Celal Bayar, Kayseri Cezaevi, Tahliye.

EVACUATION OF CELAL BAYAR FROM KAYSERİ PRISON IN PRESS

Abstract

Democrat Party power ended up with 27 May 1960 coup. Party members was judged in Yassıada. A lot of people was condemned by courtdecision. One of those was Third President Celal Bayar. Becase of upon his age 65, Bayar's capital punishment was commuted to life imprisonment, he began to attract the conviction in 1961 in Kayseri Prison. However, owing to the passage of age he exposed some healthy problems. For that reason, in 1963 he was released for six month. Nevertheless,after evacuation Bayar's some political words tension caused. In the country, certain events happened. Then evacuation decision revoked a

* Prof. Dr., Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, (gulmeznurettin@gmail.com).

** Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi.

decision and Bayar after treatment again he was sent Kayseri Prison. In 1964, Third President whose current healthy problem, once again was evacuated. In 1966, he was forgiven by President Cevdet Sunay.

In this study, first evacuation of Celal Bayar and after again arrest of suspect with then about break free is given information.

Keywords: *Yassıada, Celal Bayar, Kayseri Prison, Evacuation.*

Giriş

Tarihte bazı şahsiyetler vardır ki, pek çok farklı alanda görev almış ve illere imza atmıştır. Ayrıca, tarihin seyrinde de etkili olmuşlardır. İşte, Mahmut Celal Bayar da bu isimlerden biridir. Milli Mücadele dönemindeki faaliyetlerinden Türkiye'nin çok partili hayata geçişinde üstlendiği vazifelere kadar ülkenin önemli anlarına tanıklık etmiş ve bu anlarda belirleyici bir kimliğe sahip olmuştur.

Kurucuları arasında yer aldığı Demokrat Parti'nin 1950'de iktidara gelmesinden sonra adaylığını koyarak cumhurbaşkanı seçilmiştir. Kendisinden boşalan Genel Başkanlık koltuğuna ise, Adnan Menderes getirilmiştir¹. Bu tercihin arka planında Celal Bayar'ın Adnan Menderes'i başvekil olarak kafasında belirlemiş olması yatmaktadır².

Celal Bayar, cumhurbaşkanı olduktan sonra Demokrat Parti ile olan organik bağını koparmamıştı. Öyle ki, 1957 seçimleri öncesinde Demokrat Parti'nin İstanbul'daki mitingine katılmıştı³.

1960 yılına girilmesiyle birlikte, ülkede sokak olayları artmaya başlamıştı. Ayrıca, siyasi tansiyon da gittikçe artmaktaydı. Hatta Meclis'in 27 Nisan günkü oturumunda Tahkikat Komisyonu hakkındaki görüşmelerinde söz alan CHP Genel Başkanı İsmet İnönü iktidarı, partisine ve basına karşı takındığı tutum nedeniyle eleştirmiştir. Meclis'te hararet üst düzeydeydi. Oturumu yöneten İbrahim Kirazoğlu, İnönü'nün yaptığı açıklamaların İç Tüzüğü'nün 188. maddesine aykırı olduğunu söyleyerek, kendisinin salonu terk etmesini istemiş ve İnönü de Meclis Genel Kurulu'ndan ayrılmıştır⁴.

Bu tartışmaların yaşandığı 27 Nisan gününden bir gün sonra yani 28 Nisan'da, İstanbul Üniversitesi'nde akademisyen olan hukukçu Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil'i arayan Menderes, Başgil'in bir an önce Ankara'ya gelmesini

1 Şerif Demir, *Düello Menderes ve İnönü, Demokrat Parti'den 27 Mayıs Darbesi'ne Olaylar*, İstanbul, 2011, ss.20-25.

2 Aydın Menderes-Taha Akyol, *Demokrasiden Darbeye Babam Adnan Menderes*, İstanbul, 2011, ss.145-146.

3 Aydın Menderes, *Babam ve Ben*, İstanbul, 2012, s.122.

4 Altan Öymen, *Ve İhtilal*, İstanbul, 2013, ss.619-620.

istemmiştir. 30 Nisan akşamı Çankaya Köşkü'ne çıkan Ali Fuat Başgil, burada Menderes ve Bayar ile görüşmüştür. Başgil, derhal hükümetin istifa etmesini teklif etmiş, Menderes bu teklife uymayı kabul etmiş, fakat Celal Bayar ise şiddetle karşı çıkmıştır. Bu hareketin bir zafiyet oluşturacağını, direnmenin daha uygun olacağını ifade etmiştir. Daha sonra da başka bir programı olduğu gerekçesi ile toplantıdan ayrılmıştır⁵.

Bir darbeye doğru gidilen bu kritik günlerde Bayar, yaklaşımı ile bu süreçte önemli bir aktör haline gelmiştir. Hatta kimi kaynaklar darbenin sebebinin Celal Bayar olduğunu iddia etmişlerdir⁶. Neticede, 27 Mayıs 1960 günü sabaha karşı gerçekleştirilen müdahaleyle asker yönetime el koymuştur. Celal Bayar da gözaltına alınarak Harp Okulu'na götürülmüştür. Ardından da Demokrat Partililerle beraber Yassıada'ya gönderilen 3. Cumhurbaşkanı burada yargılanmıştır.

14 Ekim 1960 tarihinde başlayan yargılamalarda Celal Bayar da birçok davada sanık sıfatıyla dinlenmiştir. Bunlardan, 395 tanığın olduğu "Anayasayı İhlal Davası"nda, yapılan savunmalarda Refik Koraltan ve Şemi Ergin hatıra defterlerinde Bayar'ı suçlayıcı ifadeler kullanmışlar; Bayar ise, bu yazılanlardan dolayı kalbinde herhangi bir üzüntü ve şikâyet olmadığını söylemiştir. 11 Ağustos 1961'de karara bağlanan davada 47 sanık beraat etmiş, diğer 348 sanık hakkında 4 yıl 2 ay hapis cezasından idam cezasına kadar cezalar verilmiştir.

Bayar'ın suçlandığı diğer bir dava da "Köpek Davası"dır. İddianameye göre, Celal Bayar'a, Afgan Kralı Muhammet Zahir Şah tarafından hediye edilen "Bastı" adındaki tazı, dönemin Tarım Bakanı Nedim Ökmen'in emriyle ve fazla fiyatla Atatürk Orman Çiftliği'ne satılmış, 20 bin lira tutan parası da Çeşme ilçesinin Mursallı köyündeki çeşme inşaatına, Bayar'ın bağışı olarak gönderilmişti. Bu dava Anayasayı İhlal Davası ile birleştirilmiş ve Celal Bayar 4 yıl 2 ay, Tarım Bakanı ise 5 yıl ağır hapis ve müebbeden memuriyetten mahrumiyet cezasına çarptırılmıştır.

Eski Cumhurbaşkanı'nın birden fazla kişiyle sanık sandalyesine oturduğu bir diğer dava, 6-7 Eylül Davası'dır. İzmir ve İstanbul'da gayrimüslimlere yönelik saldırının Hükümetin bir tertibi olduğu ileri sürülmekteydi. Fakat Bayar'ın avukatı, müvekkilinin Anayasa'nın 41. maddesine göre yargılanamayacağını söylemiştir. Kararda da, Celal Bayar hakkında dava açılmayacağı ifade edilmiştir.

"Topkapı Olayları" Davası Bayar'ı hâkim karşısına çıkaran bir başka davadır. 5 Mayıs 1959 tarihinde CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, İstanbul Topkapı'da bir grubun protestosuyla karşılaşmıştır. Savcı da iddianamede, göstericilerin "İnönü'yü öldürmek" amacını güttüğünü ileri sürmüştür. Mahkeme Bayar'ın fiillerini Anayasayı ihlalin maddi vakası olarak değerlendirmiştir.

5 Ali Fuad Başgil, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, İstanbul, 2008, ss.133-136.

6 Demir, *a.g.e.*, ss.227-228.

27 Mayıs 1960'a yaklaşırken yaşanan "Kayseri Olayları" da Bayar'ı tanık yapmıştır. Bu davanın kararında da eski Cumhurbaşkanı'nın eylemlerini Anayasayı ihlalin maddi vakası olarak değerlendirilmiştir.

İstanbul ve Ankara'da yaşanan üniversite olayları Yassıada davalarının ikinci büyük yargılamalarını oluşturuyordu. Bayar da suçlananlar arasındaydı. Celal Bayar'ın göstericilerin üzerine ateş açılması emrini verdiği iddia ediliyordu. Bayar ise, "Nümayişçilere, kanunun icabı yapılmıştır. Ben, nümayişçileri halkın arasından ayırın ve kanunun icabını yapın demişimdir" ifadelerini kullanmıştır. Neticede, bu dava da Anayasayı İhlal Davası ile birleştirilmiştir⁷.

Yargılamalar sonucunda idama mahkûm edilen Bayar'ın yaşı 65'in üzerinde olduğu için cezası ömür boyu hapse çevrilmiş ve 23 Eylül 1961 günü Kayseri Cezaevi'ne getirilmiştir⁸. Üç yılı aşkın bir süre bu cezaevinde Demokrat Partili arkadaşlarıyla kalan eski Cumhurbaşkanı'nı ve diğer isimleri her hafta sonu aileleri otobüslerle, otomobillerle Türkiye'nin farklı şehirlerinden ziyarete gelmekteydiler. Dolayısıyla büyük bir hareketlilik yaşanmaktaydı.⁹ İşte Bayar burada bir de günlük tutmuştur. Kendisini ziyaret edenlerle yaptığı görüşmelerin kısa notlarını tuttuğu gibi siyaset arenasındaki gelişmelerle ilgili de görüşlerini bu deftere kaydetmiştir. Ayrıca, yaşadığı sağlık sorunları ve uygulanan tedaviler hakkında da ayrıntılı bilgiler vermiştir. Yaşının da ilerlemiş olmasından dolayı hapishane şartlarından fazlasıyla etkilenen Celal Bayar sık sık rahatsızlık geçirmiştir. Hatta 14 Şubat 1962 tarihinde Ankara'ya tedavi için gitmiş ve beş gün sonra tekrar Kayseri'ye dönmüştür.

İlk Tahliye

Tutuklu Demokratlar içinde, sağlık sorunları ile en fazla gündeme gelen isim Celal Bayar'dır. DP'nin kurucularından ve 3. Cumhurbaşkanı olması sebebiyle dikkat çeken Bayar'ın ilk tahliyesi, plansız bir şekilde gerçekleşmiştir. Bu yüzden tahliye öncesi ve sonrası ülke gündeminde önemli bir yer tutmuştur. Bayar'ın tahliyeden sonraki ilk açıklamaları ve karşılama törenleri, hükümet kanadında büyük yankı uyandırmıştır. Yazılı basın da bu gelişmeyi yakından takip etmiştir.

1963 yılının Mart ayına gelindiğinde tutuklu Bayar'ın rahatsızlığı artma eğilimi göstermiş ve tansiyonu 21'e yükselmiştir. Bunda, yakın zamanda eşini kaybetmiş olması da etkili olmuştur. Şeker, damar sertliği ve bağırsak iltihabından şikâyetçi olan 3. Cumhurbaşkanı¹⁰ için Başbakan İsmet İnönü'nün hastaneye yatırılması için Sağlık Bakanı Dr. Yusuf Azizoğlu'na talimat verdiği

7 Hulusi Turgut, *Yassıada'da Yapılmayan Savunmalar Menderes, Zorlu ve Polatkan'ın Kendi El Yazılarından Savunmaları*, İstanbul, 2007, ss.56-90.

8 Celal Bayar, *Kayseri Cezaevi Günlüğü*, Haz. Yüksel A. Demirel, İstanbul, 1999, s.13.

9 Menderes, *a.g.e.*, s.301.

10 *Hürriyet*, 5 Mart 1963, s.1.

basına yansıyan haberlerden öğrenilmektedir¹¹. Ancak Ankara'da tedavi görmeyi kabul etmeyen Bayar, 9 Mart'ta Kayseri Cezaevi'ne gelen bir doktor heyeti tarafından muayene edilmiştir. Elektrosu çekilen Bayar'ın ayrıca, ayaklarında ödem tespit edilmiştir¹². Kızı Nilüfer Gürsoy, babasını Ankara'da tedavi görmesi için ikna etmek üzere Ankara'dan Kayseri'ye gitmiştir. Bu arada, Bayar'ın ikna olması ihtimaline karşılık, Ankara'ya sevki için Kayseri Savcılığı "yetkiye dayanarak" tahliye için hazırlıklara başlamıştır¹³. Fakat Nilüfer Gürsoy, babasını ikna edememiş ve Bayar Ankara'ya gitmek istemediğini beyan eden belgeyi imzalamıştır. Avukatı Gültekin Başak ise, müvekkilinin hastaneye gitmek istememesinin gerekçelerini bir basın toplantısında açıklamıştır. Avukatı Gültekin Başak; Celal Bayar'ın bir yıl önce cankurtaranla Ankara'ya getirildiği zaman hastanede kaldığı iki gün boyunca Yassıada'daki tecrit rejimigibi bir işleme tabi tutulduğunu vedoktorların bir aylık tedaviyi uygun görmelerine karşın Bayar'ın iki günde taburcu edildiğini açıklamıştır.

Celal Bayar da bu durumu, savcıya yazdığı mektubundabiraz da yetkilileri uyarı mahiyetindeki şu ifadelerle anlatmıştır¹⁴:

"Tedaviden faydalanabilmem için her türlü ruhi ve uzvi tazyik ve tesirlerden masun bulundurulmam gerekmektedir. ... Nakillerin ve Ankara Hastanesi'nin hatıralarını tekrarlamak istemiyorum."

Yaşananlarla ilgili Başbakan İsmet İnönü de bir açıklamada bulunmuş ve doktorların ve adli makamların alacakları kararın hiçbir tesire ve mülahazaya tâbi olmaksızın uygulanacağını söylemiştir¹⁵. Öte yandan, Bayar'ı Ankara'dan gelen bir doktor heyeti daha muayene etmiş ve hazırladıkları raporda, acil tahliyeye gerek olmadığı ifade edilmiştir. Bu arada, Adalet Bakanı Prof. Dr. Abdülhak Kemal Yörük, Bayar'a cezaevinde iyi bakılmadığı ve kendisine baskı yapıldığı iddialarını reddetmiştir¹⁶.

Ankara'dan Kayseri'ye gönderilen doktor heyetinin hazırladığı rapor üzerinde de bir anlaşmazlık ortaya çıkmıştır. Heyetteki bazı doktorlar, Bayar'ın derhal ve sürekli olarak tahliye olması gerektiğini söylerken üyelerden bir kısmı ise, acil bir durumun bulunmadığını, bu bakımdan şimdilik altı ay süreyle tahliye edilmesini ve altı ay sonra ikinci bir muayeneye daha tâbi tutulduktan sonra tekrar bir rapor hazırlanmasını uygun görmüşlerdir¹⁷. Raporlara göre, Bayar'da kalp ve karaciğer yetmezliği, safra kesesi iltihabı gibi hastalıklar olduğu tespit edilmiştir¹⁸.

11 *Hürriyet*, 6 Mart 1963, s.1.

12 Bayar, a.g.e., s.97. (Basında bu haber 7 Mart 1963 tarihinde yer almıştır. Yani heyet 6 Mart 1963 günü Bayar'ı kontrol etmiştir).

13 *Akşam*, 11 Mart 1963, s.5.

14 *Hürriyet*, 9 Mart 1963, s.1,7.

15 *Cumhuriyet*, 11 Mart 1963, ss.1.

16 *Akşam*, 13 Mart 1963, s.5.

17 *Cumhuriyet*, 14 Mart 1963, s.1.

18 *Milliyet*, 15 Mart 1963, s.7.

Bayar'ın tahliye edilmesi durumu siyasi gündemde gün geçtikçe ilk sıraları meşgul etmeye başlamıştır. Örneğin, Başbakan İsmet İnönü'ye gazeteciler bu konuyla ilgili sorular yöneltmişler¹⁹, İnönü de verdiği cevapta, Bayar'ın tahliyesinin bir taşkınlığa sebebiyet vereceğine ihtimal vermediğini, kendisinin yurtdışına gönderilmesinin de söz konusu olmadığını, Bayar'ın durumuyla ilgili olarak Hükümetin bir karar alma yetkisinin olmadığını ifade etmiştir²⁰. Fakat İnönü'nün bu açıklamalarına Esin Talu şüpheyle yaklaşmış ve köşesinde, Türkiye'de işlerin çoğunun perde arkası telefonlarla halledildiğini, siyasetçilerin yetki alanlarına müdahale etmeyeceklerine halkı inandırması gerektiğini söylemiştir²¹.

Milliyet gazetesi muhabiri Mete Akyol, görüşme yaptığı Kayseri Bölge Cezaevi Savcısı Zeki Dağdeviren'e göre, Bayar'ın sağlık durumu gayet iyidir ve hatta eski Cumhurbaşkanı sinemaya dahi gitmektedir²².

Öte yandan, 3. Cumhurbaşkanı'nun sağlık durumu ile ilgili rapor Adli Tıp Kurumu'na 15 Mart'ta ulaşmıştır. Ancak, Adli Tıp Kurumu, Bayar'ın hastalığı nedeniyle cezasının ertelenmesi konusundaki dosyayı toplantı günü olmasına rağmen incelememiştir. İlgililer yaptığı açıklamada, işlerin çokluğu nedeniyle yakın zamanda da gündeme alınmasının şüpheli olduğunu söylemişler ve "öncelikle görüşülmesi" ibaresi bulunmadığı için dosyanın 21 günlük süre içinde değerlendirilebileceğini ifade etmişlerdir²³.

Gelişmeler, muhalefet tarafından "işleri ağırdan alma" olarak değerlendirilmiş vedaha hızlı hareket edilmesi istenmiştir.

Ankara Savcılığı'ndan bir görevliye dayandırılarak yapılan haberde, Bayar'ın, Sağlık Kurulu'nun muayenesine tâbi olmaktan kaçındığı iddia edilmiştir²⁴.

Adalet Partisi Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala ise raporlar doğrultusunda Bayar'ın tahliye edilmesi gerektiğini ifade etmiştir²⁵.

Adli Tıp Kurumu, konunun görüşülmesi için öncelik bulunmadığını ifade etmesine karşılık Celal Bayar'ın durumu 18 Mart 1963 tarihinde uzunca bir süre görüşülmüş²⁶ ve altı aylık tahliyesi "oy çokluğu" ile kabul edilerek kesinleşmiştir²⁷. Bu tahliye kararı da, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun 399. maddesine göre alındığı ifade edilmiştir²⁸.

19 *Ulus*, 14 Mart 1963, s.1.

20 *Akşam*, 14 Mart 1963, s.1.

21 *Akşam*, 16 Mart 1963, s.3.

22 *Milliyet*, 15 Mart 1963, s.1.

23 *Cumhuriyet*, 16 Mart 1963, s.1.

24 *Cumhuriyet*, 17 Mart 1963, s.1.

25 *Hürriyet*, 17 Mart 1963, s.1.

26 *Milliyet*, 19 Mart 1963, s.1.

27 *Cumhuriyet*, 19 Mart 1963, s.1.

28 *Ulus*, 19 Mart 1963, s.5.

Tam bir bilgi kirliliğinin yaşandığı bu ortamda İsmet İnönü'nün damadı Metin Toker, tahliye kararının ardında İnönü'nün yeşil ışık yakmasının etkili olduğunu ve Bayar'ın sağlık durumunun endişe verecek bir durumda olmadığını iddia ederek konuya açıklık getirmiştir²⁹.

Tahliye kararının alınmasının ardından bölge cezaevinde ve Kayseri'de sıkı güvenlik önlemleri alınmıştır³⁰. Fakat Kayseri Valisi Kazım Atakul yaptığı basın toplantısında tahliyeyle ilgili bir tedbir alınmadığını, bir olay olduğunda müdahale edileceğini ifade etmiştir³¹. Bayar'ın tahliyesinin kesinleşmesinin ardından atacağı adımlar da merakla takip edilmiştir. Gazeteler eski Cumhurbaşkanı'nın bir gün Kayseri'de kalıp daha sonra Ankara'ya ve oradan da İstanbul'a gideceğini duyurmuşlardır³². Bayar da anılarında, kendisini ziyaret eden İnfaz Savcısı Zeki Bey'e, Ankara'da hayatını yeni kaybeden eşinin mezarını, Adnan Menderes'in eşi Berin Menderes ve Tevfik İleri'nin eşini evlerinde ziyaret etmek istediğini beyan etmiştir³³.

Vali'nin açıklaması, aslında olay çıkmasının beklenmediği veya ciddiye alınacak bir durumun olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Ancak, tahliye raporu Kayseri Savcılığı'na henüz ulaşmadığı için Bayar, 20 Mart gününü de cezaevinde geçirmiştir. Bu arada, Kayseri'ye gelen Celal Bayar'ın kızı Nilüfer Gürsoy, Kayseri Emniyet Müdürü Gültekin Kızılılık ile bir görüşme yapmış ve bazı tedbirlerin alınmasını istemiştir³⁴. Ayrıca, Emniyet Müdürü de tahliye sırasında kendilerine herhangi bir müdahalede bulunulmayacağını ve nasıl isterlerse o şekilde hareket edebileceklerini Gürsoy'a iletmiştir³⁵. Vali Atakul da, sağlık durumu iyi olmayan Bayar'a seyahati için bir helikopter tahsis edilebileceğini belirtmiştir. Bayar ise, bu teklife teşekkür ederek, İstanbul'a yeğenin kullanacağı bir otomobil ile gideceklerini ifade etmiştir³⁶. Bu arada, Bayar Ankara'ya giderken, sağlığı açısından halkın kendisine aşırı sevgi gösterisinde bulunmamasını ve bunun için önlem alınmasını istemiştir³⁷.

Nihayet, Celal Bayar 22 Mart 1963 tarihinde saat 8.30'da, 1029 günlük tutukluluğunun ardından altı aylığına serbest bırakılmıştır³⁸. Bayar anılarında insanların ayakta olmadığı (gece veya sabahın erken saatleri) ve cezaevi idarecilerinin uygun gördüğü bir saatte tahliye edileceğini tahmin ettiğini

29 Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları İnönü'nün Son Başbakanlığı 1961-1965*, Ankara, 1992, s.153.

30 *Akşam*, 19 Mart 1963, s.1.

31 *Cumhuriyet*, 20 Mart 1963, s.1.

32 *Milliyet*, 20 Mart 1963, s.1; *Akşam*, 20 Mart 1963, s.5.

33 Bayar, *a.g.e.*, s.99.

34 *Milliyet*, 21 Mart 1963, s.1.

35 *Cumhuriyet*, 21 Mart 1963, s.5.

36 *Milliyet*, 21 Mart 1963, s.1.

37 *Hürriyet*, 22 Mart 1963, s.1.

38 *Akşam*, 23 Mart 1963, s.1.

yazmıştır³⁹. Yanında kızı ve damadı olan Bayar'ı karşılayanlar arasında Adalet Partisi Genel İdare Kurulu'ndan bazı isimler de bulunmuştur⁴⁰.

Cezaevinin çıkışında basın mensuplarının açıklama yapması yönündeki taleplerini geri çevirmemiş ve “*Altı ay serbest bıraktılar. Değeri yok. Millete hizmet edenler duvarlar ardında. Bunun tesiri altındayım. Beton duvarlar arasında benim kadar, belki benden daha çok rahatsız olanlar var*”⁴¹ demiştir. Fakat eski Cumhurbaşkanı anılarında, basına yaptığı açıklamayı şöyle kaydetmektedir⁴²: “*Altı ay müddetle beni serbest bıraktılar. Bunun bir değeri yoktur. Benim kadar ve belki benden fazla hasta bulunan, memlekete hizmet etmiş kıymetli arkadaşlarımı beton duvarlar arasında bıraktığım şu anda, bu hazin olayın tesiri altındayım.*”

Kızı Nilüfer Gürsoy da çıkışta, “*Öyle acı şeyler geçirdik ki, insan memnuniyetini hissedemiyor. Temenni edelim bugün her şeyi unutulabilmenin başlangıcı olsun*”⁴³ ifadelerini kullanmıştır. Daha sonra dinlenmek için Kayseri’de bulunan Turan Otel’ine⁴⁴ giden Bayar’a otelin önünde yaklaşık 1000 kişi tezahüratlarda bulunmuştur⁴⁵.

Ulus gazetesi de bu açıklamayı, “*Bayar, farkında olmadan kendisine verilen sağlık raporunun ayrıcalıklı olduğunu itiraf etmiştir*” şeklinde değerlendirmiştir⁴⁶.

Gazeteci Metin Toker, Bayar’ın tahliye olurken hangi psikoloji ve düşüncede olduğunu sözleri ile dile getirmiştir⁴⁷:

“Celal Bayar hapisneden, günah işlediğini bilen ve bundan dolayı nedamet duyan bir insan olarak çıkmıyor. Her şey göstermektedir ki kalbi kin, hınç, intikam arzusu doludur ve bir ‘dert olmak’ niyeti taşımaktadır. Onun dert olması için taraftarları bütün tertipleri hazırlamaktadırlar. Bunların sırayla sahneye konmasına, önümüzdeki günler şüphesiz şahit olacağız.”

Gazeteler ve gazeteciler tahliyeyi bu şekilde görürken 3. Cumhurbaşkanı ise, basının bu gelişmeye yaklaşımını üç gruba ayırmıştır:

“Bizi tutan dost gazeteler”. Bu gazeteler, tüm sütunlarını Celal Bayar’a ayırmış, eski fotoğraflarını yayınlamışlar ve şahsını ilgilendiren konulara değinmişlerdir.

“Sürüm ve ticaret” gazeteleri. Bu gazeteler, Celal Bayar’ı güncel bir konu olarak ele almışlardır.

39 Bayar, a.g.e.,s.100.

40 *Milliyet*, 23 Mart 1963, s.7.

41 *Akşam*, 23 Mart 1963, s.5.

42 Bayar, a.g.e., s.102.

43 *Milliyet*, 23 Mart 1963, s.1.

44 Bayar, a.g.e., s.101.

45 *Cumhuriyet*, 23 Mart 1963, s.5.

46 *Ulus*, 23 Mart 1963, s.1.

47 Metin Toker, “Bayar’ın Niyeti ve Ötesi”, *Akis*, C.XXVII, S.456, 23 Mart 1963, s.9.

Kendilerine göre yayın yapan gazeteler. Bayar, bu gazeteleri “İlk günden beri iftiralara, şantajlara, kin ve husumete alet olmakla şöhret yapmış büyük, küçük gazeteler” şeklinde nitelendirmiştir⁴⁸.

Bu arada, Celal Bayar'ın cezaevinden çıkışı sırasında yapmış olduğu açıklamalara bazı siyasetçilerden tepki gelmiştir. İsminin açıklanmasını istemeyen Başbakan yardımcılarında birisi, “Bayar, müebbet hapse mahkûm bir siyasi suçludur. Suçlular geçici olarak tahliye edildikten sonra siyasi demeç veremezler. Demeç verdikleri zaman kanunlara göre memleketin savcılarını faaliyete geçirirler” diyerek Celal Bayar'ı uyarmış ve savcılarını göreve çağırmıştır. Başbakan Yardımcısı aynı zamanda, Celal Bayar'a konuşmaması için hiçbir baskı yapılmayacağını da sözlerine eklemiştir⁴⁹. Fakat iki söylem arasında bir çelişki göze çarpmaktadır. Başbakan Yardımcısı, bu durumdaki birinin hem siyasi söylemini suç saymış ve hem de konuşmasını engellemeyeceklerini ifade etmiştir. Aslında Bayar'ın yaşananlarla ilgili her söyleminin siyasi mana taşıyacağı bir gerçektir.

Eski cumhurbaşkanının cezaevine girişi gibi çıkışı da Türk siyasi hayatı için önemli bir gelişme olmuştur. Bir askeri darbeyle cezaevinin yolunu tutan bir politikacının hapse atılmasına da hapisten tahliyesine de basın ve kamuoyunun ilgi duyması gayet normaldir.

Protestolar ve Yaşanan Gelişmeler

Celal Bayar'ın Kayseri Cezaevi'nden çıkmasıyla birlikte kamuoyu da hareketlenmeye başlamıştır. Daha cezaevi kapısında başlayan hareketlilik, kısa sürede gençlerin birbirleriyle karşı karşıya gelmesine kadar ileri gitmiştir. Bununla birlikte Bayar'ın kaldığı hastaneden yapılan açıklamalar, gündemi meşgul etmiş veyaşananlar siyasilerin bir numaralı gündem maddesi haline gelmiştir.

Kayseri'de bir gün kaldıktan sonra Bayar ve beraberindekiler Ankara'ya doğru yola çıkmıştır. Yolda elliden fazla araçlık bir konvoy Bayar'a eşlik etmiştir. Öğle yemeği için mola verilen bir yerde halk, Bayar lehine tezahüratlarda bulunmuştur. Konvoya Ankara'dan gelmekte olan otomobillerin katılımı ile başkente girişte 500 otomobillik bir konvoy oluşmuştur⁵⁰. Bu konvoyun uzunluğu konusunda Aydın Menderes: “Konvoyun bir ucu TBMM'nin önlerine geldiği vakit konvoyun diğer ucu daha Gölbaşı'nda olduğu söylenmişti”⁵¹ diye yazmaktadır. Bayar'ın otomobili yoğun tezahüratlar nedeniyle ilerleyemez bir duruma gelmiştir. Meclis önündeyken yolu açmak için o an orada, Bayar'ın güvenliği ile görevli olmayan on kadar asker görev yapmıştır. Bayar, zorlukla ve gösteriler arasında evine ulaşmıştır. Bu sırada bir kişi de Bayar'ı yuhalamış, fakat Bayar'ın

48 Bayar, a.g.e., s.105.

49 *Akşam*, 23 Mart 1963, s.5.

50 *Akşam*, 24 Mart 1963, s.1.

51 Menderes, a.g.e., s.302.

etrafındaki kalabalık grup tarafından o kişi taşlanmıştır. Balkonundan halkı selamlarken de iki jet uçağı evin yakınından uçuş gerçekleştirmiştir⁵². Böylece asker, Bayar'ı uyarmıştır.

Bu günün gecesinde İçişleri Bakanlığı da bir bildiri yayınlamıştır. Bildiride, Celal Bayar'ı karşılama esnasında yaşananlarla ilgili uyarılarda bulunulmuştur⁵³:

“Hükümlü Celal Bayar'ın hastalığı sebebiyle tedavi için altı ay müddetle evine bırakılma muamelesi dün tatbiki konulmuştur. Bu münhasıran adli işlemde istifadeye kalkılarak Kayseri'de, yolda ve Ankara'da izinsiz toplantılar ve her türlü zararlı ihtilatlarla müsaite siyasi mahiyette gösteriler yapılmıştır.

Asayişe tesir eden bu hareketlere, bir siyasi partinin yaftaları ve mensuplarıyla karıştığı da görülmüştür. Bir taraftan gereken takibat yapılmaktadır. Diğer taraftan durumun sükûnetle normal cereyanı takip edeceğinden hükümet emindir.

Bu arada, olaylar umumi efkâra bildirilirken vatandaşların sükûn ve huzurunu kaçıracak mübalağalı ve tahrik edici neşriyattan sakınmalarını ve bu yolda hükümete yardımcı olmalarını İçişleri Bakanlığı sayın basınımızdan rica eder.”

Bakanlık, açıklamasında isim vermeden Adalet Partisi'ni, aslında bir anlamda Demokrat Parti'yi ve o çizgide olup olaylara karışanları eleştirmiştir. Ayrıca, basına da “ricada” bulunulmuştur.

Eski cumhurbaşkanının Ankara'ya gelişiyle birlikte gençler tarafından protesto mitingleri de düzenlenmeye başlanmıştır. Yüksek Öğrenim Teşkilat Başkanları Anıtkabir'i ziyaret ederek, gerici hareketlere karşı gençliği “uyanık olmaya” davet etmişlerdir. Gençlik teşekkülleri temsilcileri “gelişmekte olan” olayları dikkatle takip ettiklerini belirtmişler ve “gereken her şey yapılacaktır” ifadelerini kullanmışlardır. Ayrıca, Milli Türk Talebe Birliği Genel Başkanı Cafer Karadağoğlu, Bayar'a çektiği telgrafta, Anıtkabir'e gittiğinde 27 Mayıs Devrim şehitlerini de ziyaret etmesini ve Türk ordusu ile gençliğinden özür dilemesini istemiştir⁵⁴.

Protesto mitinglerinde sertlikler de yaşanmaya başlamıştır. Türkiye Milli Talebe Birliği tarafından düzenlenen mitingde beş binden fazla genç Zafer Meydanı'ndan harekete geçerek Celal Bayar'ın evine doğru yol almışlardır. Son Havadis gazetesinin binasının önünden geçerlerken aleyhte tezahüratlarda bulunmuşlar, Hürriyet Meydanı'na gelindiği sırada Adalet Partisi Genel Merkezi'nin pencere ve balkonlarına sıralanmış partililerin el ve kol hareketleri yapmaları üzerine yürüyüş yapan gençler de yollarını değiştirerek parti binasının önünde toplanmışlardır. Gençlerin Adalet Partisi binasına girmesine polisler engel olmuştur. Bu arada, atılan taşlarla parti binasının camları kırılmıştır.

52 Akşam, 24 Mart 1963, s.5.

53 Ulus, 24 Mart 1963, s.1.

54 Milliyet, 24 Mart 1963, s.1,7.

Daha sonra partililerin balkondan içeri girmeleri üzerine gençler de Çankaya'ya doğru yollarına devam etmişlerdir.

Gençler Bayar'ın kaldığı apartmanın önüne gelmişler ve “Katillere af yok” diye bağırılmışlardır. Ayrıca, “Gençlik geliyor, Kayseri'ye, Kayseri'ye. Hain, Hain, Sehpaya, Sehpaya. İnine.” diye de tezahürat yapmışlardır. O anda, ismi tespit edilemeyen Adalet Partisi'nin bir Ankara milletvekili gençlere “yuh” çekmiş ve bu milletvekili göstericiler tarafından bayıltılıncaya kadar dövülmüştür⁵⁵. Bu esnada, bir üniversite öğrencisi grubaatesli bir konuşma yapmış ve Bayar'a ağır ithamlarda bulunulan şu sözlerisarf etmiştir:

“Türklüğünden şüphe ettiğimiz bu adamın evinde elbette ki Türk bayrağı bulunamaz. Görüyorsunuz balkonuna da asamadı. Genelkurmay Başkanı Sunay bize haber göndermiş, istersek bizimle konuşacak.”

Bunun üzerine bir kısım genç evin önünden ayrılmış bir kısmı ise, orada kalarak protestolarına devam etmişler, hatta bir öğrenci Bayar'ın kaldığı evin camına taş atarak kırmıştır. Daha sonra Genelkurmay Başkanlığı'ndan ve Bayar'ın evinden dönen gençler, Adalet Partisi'nin Genel Merkezi'nin önüne gelmişlerdir. “Katillere af yok” diye bağırarak gruba, Adalet Partisi binasını dolduran partililer taşlar atmışlardır. Bunun üzerine gençler “yuh” diye bağırarak yukarıdan inen partililer ile gençler taş, sopa, yumrukla birbirine girmişlerdir. Yirmiye yakın kişi yaralanarak Kızılay Meydanı'na yakın bir otele götürülmüşlerdir. Gruba müdahale eden polislerden ikisi de yaralanarak hastaneye kaldırılmıştır.

Bu arada, gençlerin temsilcileriyle görüşen Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, gençlere bir anlamda dolaylı destek olarak algılanabilecek ifadeler kullanmıştır⁵⁶:

“Ordu tamamen siyasetin dışındadır. Biz bunu böyle telakki ediyoruz. Müdahale etmeyeceğiz. Ve sizin işlerinize karışmayacağız. Heyecanınızı anlıyorum.”

Bir taraftan gelişmelere karışılmayacağı ifade edilirken, diğer taraftan çeşitli hazırlıklar da başlatılmıştır. Yaşanan bu protesto mitingleri üzerine Ankara'da Jandarma okulundaki öğrencilere silah dağıtılarak izinleri iptal edilmiştir. Ayrıca, Polis Koleji öğrencileri Emniyet Müdürlüğü'nün emrine verilmiştir. Ankara içindeki tüm garnizonlara “Hazır ol” talimatı verilmiş, Bayar'ın evinin önünde de sıkı güvenlik önlemleri alınmıştır⁵⁷.

Adeta Ankara'da “olağanüstü hâl” ilan edilmiştir. 27 Mayıs öncesi yaşanan sokak eylemlerindeki teyakkuz hali şehre hâkim olmuştur.

Bir taraftan bu önlemler alınırken protestolar, Ankara, İstanbul ve İzmir'de sürmeye devam etmiştir. İstanbul'daki gösterilerde binasına bayrak

55 Akşam, 25 Mart 1963, s.5.

56 Milliyet, 25 Mart 1963, s.7.

57 Cumhuriyet, 25 Mart 1963, s.1,5.

çekmeyen Yeni İstanbul gazetesi taşlanmış⁵⁸, İstanbul Üniversitesi önünde toplanan gençler yürüyüşe geçerek 1960 yılındaki öğrenci olaylarında hayatını kaybeden öğrencilerden Turan Emeksiz'in yaşamını yitirdiği yere gelmişlerdir. Burada şu yemini etmişlerdir⁵⁹:

“Türk gençliği olarak özgürlüğün, bağımsızlığın ve egemenliğin ve devrimlerin yılmaz bekçisiyiz. Her zaman her yerde ve her durumda Atatürk ilkelerinden ayrılmayacağımıza namus sözü verir, kendimizi büyük Türk'e adarız.”

İzmir'deki gösterilerde ise, iki bin kadar üniversite genci Güney Deniz Saha Komutanlığı'na gelmiş ve burada ordu lehine tezahüratlarda bulunmuşlardır. Bununla birlikte, beş kişilik öğrenci heyeti Güney Deniz Saha Komutanı Tümamiral Ferit Denizmen'i makamında ziyaret ederek kendisine kırmızı beyaz güllerden oluşan bir buket takdim etmişlerdir⁶⁰.

Ankara'daki gösterilerde de İstanbul'dakine benzer hadiseler yaşanmış, Son Havadis gazetesinin binası taşlanmıştı. Ayrıca, gençler Anayasa Mahkemesi binasının önüne gelerek, üyelerinden eski Yüksek Adalet Divanı Başkanı Salim Başol lehine tezahüratlarda bulunmuşlardır. Başol da pencereden gençleri selamlayarak teşekkür etmiştir⁶¹.

Başbakan İsmet İnönü de yaşananlarla ilgili günlüğüne, “Talebe yürüyüşü”, “Gösteri. Kanuna aykırı hareket”, “Dağılma” ve “İstanbul'da milliyetçi gençler Saraçhane'den, üniversite talebesinin üniversiteden hareketi. İki grup çatıştı” şeklinde kısa kısa notlar almıştır. İnönü, tarzı gereği ayrıntılı açıklamalarda bulunmamıştır⁶². Fakat “kanuna aykırı hareket” ifadesiyle yaşananları, meşru olarak görmemiştir.

Dışarıda Bayar aleyhtarı bu gelişmeler yaşanırken, eski Cumhurbaşkanı da bu hadiselerden etkilenmiş ve bazı sağlık sorunları yaşamıştır. Bayar'ın eski doktoru Prof. Recai Ergüder yaptığı açıklamada, son gösterilerle birlikte yol yorgunluğunun da etkisiyle hastasının tansiyonunun 18,5'e çıktığını söylemiş ve bir gün önce aleyhte yapılan tezahüratların kendilerini endişelendirdiğini ifade etmiştir. Ayrıca, Bayar'ın genel hastalığının da tedavi ile geçecek bir hastalık olmadığını, yani altı ay sonra iyileşmesinin söz konusu olmadığını sözlerine eklemiştir⁶³.

Yaşanan bu olayların etkileri Meclis'e de yansımıştır. Adalet Partisi Grubu adına TBMM'de söz alan Ahmet Topaloğlu, binalarının taşlanmasından Hükümeti sorumlu tutmuş ve olayların önleneyeğine inanmadıklarını söylemiştir. Bu nedenle, Meclis'ten ayrılmaya karar verdiklerini açıklamıştır. Bunun ardından söz alan Başbakan İsmet İnönü yaptığı konuşmadayılıların

58 *Cumhuriyet*, 26 Mart 1963, s.1.

59 *Akşam*, 26 Mart 1963, s.1.

60 *Ulus*, 26 Mart 1963, s.5.

61 *Akşam*, 26 Mart 1963, s.5.

62 İsmet İnönü, *Defterler (1919-1973)*, C.2, s.874.

63 *Akşam*, 26 Mart 1963, s.1,5.

verdiği siyaset deneyimi ile soğukkanlı davranarak ve kendinden de emin bir şekilde şunları söylemiştir:

“Arzu buyurdukları kadar dışarıda kalabilirler. Döndükleri zaman başımızın üzerinde yerleri vardır. ... ‘Meclis’te çalışmam ama halk arasında mitingler yapayım’ derlerse bunu da hukukçulara tetkik ettiririm. Meclis çalışmasını halk arasına intikal ettirebilirler mi hatırlarında bulunsun.”

İnönü ayrıca, Bayar'ın tahliyesi ile birlikte yaşanan gelişmelere de değinmiş ve attıkları iyi niyetli adımların karşı tarafça değerlendirilemediğini beyan etmiştir. Bunun da böyle devam etmeyeceğinin altını çizmiştir⁶⁴.

Her geçen gün sokaklardaki gösterilerin boyutu da büyüme yönünde eğilim göstermiştir. 27 Mayıs'a bağlılıklarını bildiren gençlerle kendilerine “Milliyetçi Gençlik” adını takan üniversiteli gençler arasında İstiklal Caddesi'nde bir arbede yaşanmıştır⁶⁵. Arbedenin nedeni olarak, Adalet Partili bir gencin bir subaya vurup onu tartaklaması gösterilmiştir. O sırada astsubay erlere süngü tak emri vermiş ve hücumla geçmelerini istemiştir. Bununla birlikte, “Devrimci” gençler de Adalet Partili gençleri kovalamaya başlamıştır⁶⁶. 15 dakika süren olaylarda güvenlik güçlerinin yerinde müdahalesi ile olayların büyümesi önlenmiş, çoğu hafif şekilde 50 kişi yaralanmıştır. Bu Mukaddesatçı ve Milliyetçi gençlerin sayısının yaklaşık dört bin kadar, diğer tarafınsa yaklaşık 20 bin civarında olduğu ifade edilmiştir⁶⁷.

İstanbul'daki olayların benzeri Ankara'da da yaşanmıştır. Milliyetçi Gençlik komünizm aleyhinde sloganlar atarak, üniversite öğrencileri de “*Bayar inine, gericiler kahrolsun*” şeklinde bağırarak ve kavga ederek Zafer Anıtı'ndan Adalet Partisi Genel Merkezi'ne doğru ilerlemişlerdir. Burada, sayıca daha fazla olan üniversiteli gençler, Adalet Partisi merkez binasına saldırıda bulunmuş, tahrip etmiş, tabelasını indirmiş ve evrakını yakmıştır. Arbede sırasında biri ağır olmak üzere 30 kişi yaralanmıştır. Üniversiteli gençler daha sonra Adalet ve Zafer gazetelerine doğru yürüyüşe geçmişlerdir⁶⁸.

Yani Adalet Partisi taraftarı gençlerle Cumhuriyet Halk Partisi taraftarı gençler arasında ilk kavga ve çatışmalar böylece başlamıştır. Celal Bayar'ın Kayseri hapishanesinden tedavi amaçlı ve geçici süre bırakılması, bu kavgaların bahanesi olmuştur. İki taraf siyasetçileri, açıklamaları ile gençleri kavga ortamına ve sokağa sürüklemiştir.

Yaşanan bu olaylar hakkında Bayar, kendisini ziyaret eden Adalet Partisi heyetine, bir anlamda, bu yaşananlardan kendisinin sorumlu olmadığını beyan ederek şu açıklamalarda bulunmuştur⁶⁹:

64 *Milliyet*, 26 Mart 1963, s.1,7.

65 *Milliyet*, 27 Mart 1963, s.1.

66 *Ulus*, 27 Mart 1963, s.5.

67 *Cumhuriyet*, 27 Mart 1963, s.1.

68 *Akşam*, 28 Mart 1963, s.1.

69 *Akşam*, 27 Mart 1963, s.5.

“Türk ordusu hassastır. Disiplin hâkimdir. Avrupa’da şimdi Fransa ordusundan sonra Türk ordusu anılmaya başlandı. Ordu iç ve dış güvenliğimizin bekçisidir. Bunu böylece kabul etmek lazımdır. Ordu ne kadar kuvvetli ve ayakta olursa günlük iç politika çekişmelerinden uzak olursa, elbette iyidir. Rejim daha sağlam demektir.

Ben olayların bu hale gelmesini arzu etmezdim. Ama bu olanlar normaldir. Yalnız, bu kadarı ile kalması lazımdır. Ben hiçbir şekilde propaganda yapılmasını istemedim. Çeşitli badirelerden geçtim. Buraya geldim. Geçici olarak dışarıdayım.”

Olaylar tırmanma eğilimi gösterince, Celal Bayar’ın sağlık raporu ile ilgili de yeni açıklamalar gelmeye başlamıştır. Bayar’ın tahliyesinin ardından gazetecilere “iyileştim artık” dediği iddiaları üzerine, Adalet Bakanlığı tahliyeye dayanak oluşturan raporun Adli Tıp Kurumu’nca yeniden incelemesine karar vermiştir. Adalet Bakanlığı Müsteşarı Nafiz Yamanoglu bu konuda ilginç bir açıklamada bulunmuştur⁷⁰:

“Eğer cezaevlerinin müşterek bir hastanesi olsaydı Bayar tahliye edilmezdi. Nitekim cezaevlerinde yatan veremli hastaları Tekirdağ’da bir verem hastanemiz olduğu için tahliye etmiyoruz.”

Burada dikkati çeken husus, Metin Toker’in anılarında sözünü ettiği “tahliye kararının ardında İnönü’nün yeşil ışık yakmasının etkili olduğu” ifadesi ile bu sözlerin arasında bir çelişkinin bulunmasıdır. Çünkü Müsteşar tahliyenin ardında herhangi bir siyasi girişim olmadığını dolaylı olarak belirtmiştir. Fakat Bayar’ın kendisi olaya çok başka bir zaviyeden bakmıştır. İstanbul’a geldiği gün aldığı haberi günlüğüne şöyle not etmiştir⁷¹:

“... Haberin daha enteresanı Büyükdere’den geleniydi. Burada oturan bir arkadaşımız (ismi mahfuzdur) tıbb-ı adli raporu çıkıp serbest bırakıldığımız ilan edildiği gün, yani ben hapisanedeyken salahlıyetli bir adamla konuşmasını naklediyor, dikkatimizi çekmeye çalışıyordu. Bu zat ‘Buradan (Büyükdere) Kayseri’deki cezaevine telefon etmek çaresini bulamadım. Sizin salıverilmeniz hangi sebebe dayanırsa dayansın, O, tekrar ve hemen aynı yere düşecektir diye iddialar vardır’ diyordu. Evet, daha zindandan çıkmadan ve çıktığım gün aleyhime resmen tertibat alındığı, resmimakamların bunamüzaheret (yardım) edeceği anlaşılırdı. Bunun karşısında benim yapacağım bir şey yoktu.

Yani Bayar, doktorların heyet raporu ile cezaevinden geçici olarak çıkarılmasına rağmen kısa süre sonra içeriye alınması için çeşitli tertibatların alındığına inanmaktaydı. Çıkan olaylar üzerine, altı ay tehir edilen cezası Kayseri Savcısı tarafından kaldırılmıştır. Savcı bu kararı hükümlü Celal Bayar’ın tahliyesinden sonraki tutumu ve cereyan eden olayları göz önünde bulundurarak aldığını ifade etmiştir⁷². Bu karara tepki gösteren Celal Bayar, “Beni niçin hastaneye kaldırıyorsunuz? Mademki durum böyle, ben hakkımdan feragat ediyorum. Beni tekrar Kayseri’ye gönderiniz. Altı aylık serbestliğimden

70 Akşam, 27 Mart 1963, s.5.

71 Bayar, a.g.e., s.114.

72 Milliyet, 28 Mart 1963, s.1.

vazgeçiyorum" demiştir⁷³. Bu karar neticesinde Numune Hastanesi'ne getirilen eski cumhurbaşkanı, altı ay kalacağı odasına yerleştirilmiştir⁷⁴. Fakat Milliyet'in bu haberine karşılık Ulus gazetesindeki habere göre, hükümlü Celal Bayar, Ankara Hastanesi Gastroenteroloji kliniğinde "tedavi ve nezaret" altına alınmıştır. Celal Bayar gerçekten de Ankara Hastanesi'nde tedavi ve gözetim altında tutulmuştur. Yanında da kızı Nilüfer Gürsoy bulunmaktadır⁷⁵. Bu arada, Bayar hakkında Ankara Savcılığı, Tedbirler Kanunu'na muhalefet suçundan Ankara Sorgu Yargıçlığına kamu davası açmıştır⁷⁶. Davanın gerekçesi ise, Celal Bayar'ın Yassıada Mahkemesi hakkında sarf ettiği bazı sözler olmuştur⁷⁷.

Bu arada, Ulus gazetesi başyazarı Cihat Baban son gelişmeleri ele aldığı yazısında Bayar ve Adalet Partisi yetkililerine eleştirilerde bulunmuştur. Buna göre, eski Cumhurbaşkanı tahliye edildikten sonra evinde oturmakla yetinmiş olsaydı hem memleketi birbirine karıştırmayacak hem de kanlı olaylara sebep olmayacaktır. Cihat Baban, Bayar'ın yanı sıra Adalet Partili yetkilileri de sert bir şekilde tenkit etmiştir⁷⁸:

"Kabul etmek lazımdır ki o, bu şaşkın ve menfi tutumunda yalnız değildir. Adalet Partisi liderleri onu ayrıca aldatmışlardır. Bayar on suçlu ise Gümüşpala ve arkadaşları yüz suçludurlar. Bayar nihayet mizacının esiridir. Demokrat Parti'yi ve kendisiyle beraber irili ufaklı cezalara çarpılan bütün arkadaşlarını bu mizaca feda etmiştir. Bu mizaç yüzünden memleket uçurumun kenarına gelmiştir. Şimdi tarih olan olayları yeniden canlandırmak istemektedir. O bu huydan yaşadıkça kurtulamayacaktır."

Ancak, Bayar kendi lehine yapılan tezahüratlarda Adalet Partisi'nin parti olarak bir rolü olmadığını, sadece kendisinin şahsi ve siyasi dostlarının insani duygularını ortaya koyduğunu izah etmiştir⁷⁹. Benzer ifadeler İnönü'nün damadı Metin Toker'in anılarında da geçmektedir. Buna göre, Bayar'ın Ankara Hastanesi'ne götürüldüğü gün Adalet Partisi Genel Başkanı Rağıp Gümüşpala beraberindeki heyetle Başbakanlık'a gelerek Başbakan İsmet İnönü ile görüşmüştür. Gümüşpala, yaşanan olaylardan dolayı yanlış anlaşıldıklarını, 27 Mayıs'ın karşısında olmadıklarını, Demokrat Parti ve Celal Bayar ile ilgilerinin olmadığını izah etmiştir. Heyette bulunan isimlerden Saim Sarıgöllü ise görüşmeyi tarafların huzurunda özetlemiştir. Buna göre; Adalet Partisi içindeki müfritler (aşırılar) yola getirilecek, demokratik rejim konusunda hükümetle bir olunacak, 27 Mayıs öncesiyle hiçbir bağlantıda bulunulmayacak, gösterilerde "figüranlık" yapılmayacaktır⁸⁰.

73 Cumhuriyet, 29 Mart 1963, s.1.

74 Milliyet, 28 Mart 1963, s.1.

75 Ulus, 29 Mart 1963, s.1.

76 Milliyet, 28 Mart 1963, s.1.

77 Cumhuriyet, 28 Mart 1963, s.1.

78 Ulus, 29 Mart 1963, s.1.

79 Bayar, a.g.e., s.107.

80 Toker, a.g.e., s.160.

Bayar'ın tekrar gözaltına alındığı bu dönemde, savcılık tarafından kendisini Ankara'ya gelişinde karşılayanlar hakkında bir kovuşturma açılmıştır. Kovuşturmanın dayanak noktası, "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hürriyeti" hakkındaki kanunun 4 ve 7. maddelerinin ihlalidir. Kovuşturmayı yürüten savcılık, Bayar'ın gelişinde flama ve yaftalarla karşı çıkan kuruluşları tespit etmiştir. Ayrıca, tespit edilen bu isimler arasında çoğu Adalet Partisi mensubu milletvekilleri de yer almıştır⁸¹. 23 kişiden oluşan bu grup daha sonra beraat etmiştir. Bayar da, ortada yürüyüş kanununa aykırı bir durumun olmadığını, hükümetin ve dönemin Başbakanı İsmet İnönü'nün kanunsuz hareket ettiğini ve yalan söylediklerini ifade etmiştir⁸².

Celal Bayar, yaşananları, kendilerini sindirmek için yapılan girişimler olarak değerlendirmiştir.

Diğer yandan, Ankara Hastanesi'nde yatmakta olan Celal Bayar iki günlük açlık grevine girmiştir. Doktorlara da kendisini muayene ettirmeyen eski cumhurbaşkanına, Kayseri İnfaz Savcılığınca "tehiri infaz kararının kaldırıldığı" bildirilmiştir. Emniyet 2. Şube Müdürü Hüseyin Çağlayan tarafından kendisine imzalatılmak istenen tebligata Bayar tepki göstermiş ve "Kanunsuz iş yapıyor. Avukatımla görüşmeden ben hiçbir tebligatı imzalamam" demiştir. Daha sonrasrarlarsonunda ilgili evrakı imzalamak zorunda kalmıştır.

Celal Bayar'ın hapis hane çıkışı yaşadığı olaylar, hapis hane de bulunan arkadaşlarının dışarı çıkma ümidini yok etmiş ve onları ümitsizliğe sevk etmiştir. Hapis hane dekilerin, yaşanan olaylardan Celal Bayar'ı sorumlu tuttukları anlaşılmaktadır. Hatta Celal Bayar'ın açlık grevine başlaması, eski yol arkadaşlarından Samet Ağaoğlu'nun tepkisini çekmiştir. Samet Ağaoğlu çektiği tek cümlelik telgrafta, "Bunu da mı yapacaktın?" diye serzenişte bulunmuştur. Diğer müebbet cezalı isimlerden Ethem Yetkiner de, eski Özel Kalem Müdürü'ne çektiği telgrafta, Bayar'ın davranışı hakkında ona kızgınlığını ifade eden şu satırlarayer vermiştir:

"Şimdiye kadar tahliye edileceğimize, bir af çıkacağına inanıyordum ama şimdi artık hayatımın sonuna kadar hapis hane de kalacağıma inanıyorum."

Açlık grevinin doğru olmadığını söyleyen doktor ve savcılara Bayar verdiği cevapta, "Sakin bu hareketimden sizler alınmayınız. Bu hareket, yemek yemem size karşı değildir. Hareketim tamamen siyasidir ve bunu siyasi bir gösteri olarak yapıyorum"⁸³ demiştir.

Cumhuriyet gazetesine göre Celal Bayar, doktorların verdiği rejimi kabul etmemekte, evden getirilen çörek ve peynirleri yemektedir. Fakat Bayar'ın özel doktoru Recai Ergüder'e göre, Celal Bayar sadece su içmiş, yemek yememiş ve kendisine yapılan telkinleri dikkate almamıştır. Ayrıca, Bayar'ın kendisine durumuyla ilgili, "Bu, bir intihara gidiştir" dediğini aktarmıştır.

81 Ulus, 30 Mart 1963, s.1.

82 Bayar, a.g.e., s.158.

83 Cumhuriyet, 31 Mart 1963, s.1.

Açlık grevinin ne kadar daha sürebileceğini soran gazetecilere Ergüder, “Bunun şampiyonu Gandhi bile bir ay dayandı. Bu, bünyeye ve yaşayışa göre değişir” yanıtını vermiştir. Bayar’a müdahalenin ancak bilincini kaybettiği zaman yapılabileceğini ifade etmiştir⁸⁴.

Bayar, 2 Nisan günü kahvaltı istemiş ve getirilen kahvaltıyı yemiş ve böylece açlık grevine son vermiştir. Fakat Ankara Hastanesi Baştabibi Abidin Ara yaptığı açıklamada, Celal Bayar’ın verilen meyvelerin hepsini yediğini fakat yemekleri seçtiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla, bu halin bir grev değil perhiz (diyet) olduğunu ve hastanın sağlığında da herhangi bir bozukluk olmadığını belirtmiştir⁸⁵.

Bu arada, Celal Bayar adına kızı Nilüfer Gürsoy’un, infazın altı ay tehirinin kaldırılması kararının kanunlara aykırı olduğu gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi’ne yaptığı itiraz oybirliğiyle reddedilmiştir⁸⁶.

Celal Bayar’ın tahliye edilmesi, sokakları ve özellikle de üniversiteli gençleri hareketlendirmiştir. Bayar’ın bazı sözleri, muhalif gençler tarafından çok eleştirilmiş ve karşıt görüşteki grupları çatışma noktasına getirmiştir.

Protestoların Durulması ve Meclis’in Gündemine Gelmesi

Her olayda olduğu gibi, sığağı sığağına verilen tepkiler zamanla son bulmuştur. Muhalif gençler verdikleri mesajın yerine ulaştığını düşünerekbaştattıkları eylemlere son vermişlerdir. Bununla eş zamanlı olarak, tahliye sürecinde yaşanan hadiseler, TBMM’de de tartışılmıştır. Özellikle CHP’li isimlerle AP’liler arasında söz düelloları yaşanmıştır.

Olayların şiddeti/heyecanı giderek azalmaya başlamış ve Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) gösteri yürüyüşlerini sonlandırdıklarını belirten bir bildiri yayınlamışlardır. “Atatürk gençliği” olarak hareket ettiğini belirten muhalifler bildiride, şu açıklamalara yer verilmiştir⁸⁷:

“Bugünün gelişen Türkiye’inde, devri sabık yaratmak isteyen ve eski karanlık devrin iktidarına mideleriyle bağlı olanlar, eski günlerin hasretini çekmekte ve siyasi yatırım yaparak, vatan haini ilan edilerek milletin vicdanında mahkûm edilmiş eski ve kötü zihniyetin temsilcilerini dışarı çıkarmak çabası içinde, 27 Mayıs Devrimi’nden beri ardi arası kesilmeyen af teraneleriyle, planlı bir kalkınma devresine girmiş olan Türkiye’de kalkınmaya mani olmak, anarşi yaratmak ve tekrar bir 31 Mart vakası doğurarak memleketi bir çıkmaza sürüklemek istemektedirler. Bu kabil memleket zararına olan daoranışları asil Türk gençliği Atatürk prensiplerinin ışığı altında hareket ederek, vakur ve asil bir yürüyüşle protesto ederek, Türk umumi efkârına, gençliğin daima

84 Cumhuriyet, 2 Nisan 1963, s.1,5.

85 Cumhuriyet, 4 Nisan 1963, s.5.

86 Cumhuriyet, 7 Nisan 1963, s.1.

87 Ullus, 30 Mart 1963, s.5.

uyanık olduğunu, Atatürk prensiplerinden asla ayrılmayacağını, 27 Mayıs Devrimi'ne bağlı kalarak onu daima koruyacaklarını ve aksine hareket edenleri icap ederse ezeceğini bir kere daha ispat etmiştir. Mitinglerin ve sessiz yürüyüşlerin Türkiye gibi iktisaden ve kültür bakımından az gelişmiş memleketler üzerinde yapacağı etkiyi düşünerek gençlik, mitinglere ve sessiz yürüyüşlere son vermiştir. Normal ve planlı bir iktisadi hayatın akışına yardım etmek, bu akışa çelme takmak isteyenlere mani olmak için hükümetin gayet müteyakkız davranması lazımdır. Şöyle ki:

İstismarcı politikaya mani olmak,

Gerici basın yıkıcı faaliyetlerini önlemek,

Planlı kalkınmaya partiler, basın ve milletçe topyekûn olarak yardım etmek gerekir.

Realiteye bakarak diyebiliriz ki: İşte huzur, afla değil, ancak iktisadi kalkınma ile gelir."

Bu arada, bazı gençlerin bu süreçte göstermiş olduğu tutuma Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'den övücü açıklamalar gelmiştir. Milliyet gazetesinden Mete Akyol'a konuşan Gürsel, Celal Bayar'ı toplumu tahrik ettiği gerekçesiyle uyarmıştır⁸⁸:

"Gençlerimiz, milletin vicdanına tercüman olmuşlardır. Bütün vatandaşların ve otoritelerin vazifeleri, gençliğin varlığının verdiği huzur içinde dürüst ve mantıklı hareket etmektir. Bu memleketin hakkını gençler korumazsa, kimler koruyacak? Gençlerin devrimlere hassasiyetini hoş karşılamayanlar varsa, bunlar tutumlarını ayarlamak zorunda olduklarını bilmelidirler. Gençleri durduracaklarını sanan bazı kimseler, ona karşı silahlanmaya kalkışmışlardır. Bunlar gençliği tanımayanlardır. Hiddete kapılmak, itidali unutmak devlet adamının işi değildir. Vakar, itidal, sükûn ve adalet içinde bizler dürüst ve mantıklı hareket etmeye mecburuz."

Yaşanan hadiseler Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin de gündemine gelmiştir. Konuyla ilgili önergeyi Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi milletvekili Ahmet Tahtakılıç vermiştir. Fakat partiler arasında bazı tartışmalar cereyan etmiştir. Adalet Partisi hariç Meclis'teki tüm partiler ve hükümet konu hakkında 5 Nisan'da genel görüşme açılması teklifini desteklemiştir. Adalet Partisi adına konuşan muhittin Güven, genel görüşmeden bir sonuç çıkacağını düşünmediklerini belirtmiştir. Fakat Adalet Partisi milletvekillerinin çoğu oylamada olumlu rey kullanmışlardır.

Önerge sahibi Tahtakılıç, Meclis'te söz alan ilk vekil olmuştur. Yaptığı konuşmada, *"Önergeyi, halk vicdanında ağır tepkiler yaratan Anayasa'ya aykırı gidişin ve olayların çaresini bulmak ve buna bir son vermek yollarını beraberce tespit etmek için verdim"* demiştir. Muhittin Güven ise Meclis kürsüsünden, partisine yapılan tecavüzlerin sadece bir partiye değil, Meclis'teki bütün partilerin manevi şahsiyetine taarruz demek olduğunu bildirmiş ve *"Müteessiriz, fakat asla*

88 Milliyet, 31 Mart 1963, s.7.

ümitsiz değiliz. Yıkılmadık, yıkılmayacağız" ifadelerini kullanmıştır. Sözleri Adalet Partisi Grubu'ndan büyük alkış almıştır. Ayrıca, olayların önlenememesinden Hükümeti sorumlu tutmuş ve genel görüşmelerin bu şartlar altında bir fayda ve netice sağlamayacağını söyleyerek, Adalet Partisi'nin kanun himayesi dışında bırakıldığından şikâyetçi olmuştur.

Millet Partisi Genel Başkanı Osman Bölükbaşı ise, önerge lehinde konuşmuştur. Türkiye'nin ciddi bir rejim buhranı geçirdiğini, Anayasa'nın gölgesinde onun meşru temelini yıkılmak istendiğini dile getirmiştir. Devamında ise, hem iktidarı hem Bayar yanlısı eylemlerde bulunan kesimleri eleştirmiştir:

"Kanunları tek taraflı tatbik ettiğini veya hiç etmediğini Meclis'e söyleyecek kadar sözde tecrübe peşinde bir hükümetle 27 Mayıs'ı reddeden, intikamcı cereyanların maddi-manevi tahribatıyla karşı karşıyayız. Geçici sindirme hareketleri ve yarım tedbirlerle bu yara tedavi edilemez. Yaraya Meclis neşter vurmalı, herkesin mesuliyeti tespit ve teşhir edilmelidir."

Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi sözcüsü Ahmet Oğuz da, benzer olayların Meclis'in gereken önemi vermemesinden ve sebeplerini teşhis etmemesinden kaynaklandığını belirtmiş ve şahsi kin ve tahrikin bir kenara konması gerektiğini dile getirmiştir.

Cumhuriyet Halk Partisi adına söz alan Dr. İbrahim Öktem ise, son olayların savunulan prensiplerin tahribine yol açacak özellikte olduğunu bildirmiş ve şöyle devam etmiştir:

"AP sözcüsü 'yıkılmadık'diyor. CHP, 27 Mayıs Anayasası himayesi altında memleketin hayrına hizmet gayretinde bulunan bütün siyasi teşekküllerin ayakta durmasını rejimin teminatı sayar. AP'nin zedelenmesi bir bakımdan demokrasinin zedelenmesidir. Yeter ki, sorumluluğunu ve görevine tam olarak müdrük olsun."

Hükümet adına ise, Başbakan İsmet İnönü kürsüye çıkmıştır. Bu görüşmelerin faydalı olduğunu belirten İnönü, sözlerini şöyle sürdürmüştür⁸⁹:

"Eğer bütün konuşmalardan sonra memleketin siyasi hayatını elbirliği ile huzura götürebilecek bir çare bulabilirsek, bütün çekilmiş olan zahmetler beyhude gitmemiş olur."

Şimdiye kadar, tecrübelerimize göre konuştuk, protokoller imza ettik, sözler verdik. Neden sonra üç gün beş gün gibi kısa bir süre sonunda kesif bir surette menfi istikamette siyasi faaliyetler kükremiş, yürümüştür. Bu böyle devam edemez."

Mutlaka siyasi hayatımızı, bu Meclis'te vazife almakla şerefli olan bütün siyasi partilerin müşterek mesuliyet anlayışları içinde bir selamet istikametine tevaccüh ettirmeleri lazımdır."

89 Milliyet, 30 Mart 1963, s.1,7.

Dilerim ki, genel görüşmemiz böyle bir müspet neticeye varsın. Büyük Meclis'ten istirhamım, genel görüşme açılmasını kabul buyursun ve 5 Nisan Cuma günü bu genel görüşmenin açılması takarrür etsin."

Meclis'te bu tartışmalar yaşanırken Cumhuriyet gazetesinde; hükümet tarafından hazırlanan ve yaşanan son olayların değerlendirildiği gizli bir raporda, Adalet Partisi tarafından Celal Bayar'a cumhurbaşkanlığının teklif edildiği iddiası yer almıştır. İddiaya göre teklif, Bayar'a Ankara'ya geldiğinde bir heyet tarafından yapılmıştır. AP heyetinin Bayar'a "Sayın Cumhurbaşkanımız" diye hitap ettiği ve teklifi İzmir milletvekili Mehmet Ali Aytaş'ın yaptığı ifade edilmiştir. Ayrıca Aytaş, Bayar'a, "Bizim asıl cumhurbaşkanımız sizsiniz. Sizi tekrar aramızda Cumhurbaşkanlığı olarak görmek istiyoruz. Bu hususu size arza geldik" demiştir. Bayar'ın bunun nasıl olacağını sorması üzerine de Aytaş, "Gürsel nasıl olduysa" yanıtı vermiştir. Gazete, bu görüşmenin kabine üyeleri tarafından da teyit edildiğini yazmıştır. 5 Nisan'da, bu konunun da gündeme geleceği ve Adalet Partisi'nin bu gerekçelerden ötürü kapatılıp kapatılmaması için mahkemeye gidilip gidilmeyeceği, konuları görüşülecektir.

Konu hakkında konuşan İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata, "27 Mayıs'ın getirdiği hukuk düzenini tanınamamak demek, bugünkü meşru devlet nizamına karşı gelmek demektir. Böyle bir başkaldırma, karşısında bütün diriliği ile devleti ve kanunları bulacaktır" demiştir. Bununla birlikte, Bayar'ın tahliyesiyle memleketin güya yeni bir ihtilal havası içine bilerek ya da bilmeyerek sürüklenmek istendiğini, bundan medet umanların olduğunu söyleyen İçişleri Bakanı, son olaylarla 27 Mayıs'ın kuvvetinden ve anlamından hiçbir şey kaybetmediğini de belirtmiştir⁹⁰.

Olayların devletin organlarında tartışıldığı bu günlerde Başbakan İsmet İnönü'den önemli bir açıklama daha gelmiştir. İnönü Savaşları'nın 42. yıldönümü nedeniyle kendisini ziyaret eden gençlere konuşan Başbakanyaptığı değerlendirmede, bir hukuk devleti resmi çizmekle birlikte aynı zamanda, ordunun varlığına da dikkat çekmektedir:

"Meselelerin, meşruiyetini kaybetmiş idarenin bertaraf edildiği gündeki kadar taze ve ciddi olduğu birdenbire meydana çıkmıştır. Biz, bu meseleleri halledeceğiz. Bu meseleleri samimi olarak hukuk içinde halletmek isteyen vatandaşlar çokluktur. Ordumuz, İnönü günlerinde olduğu gibi Anayasa nizamı ve fikrinde ve Büyük Millet Meclisi'nin emrindedir. Bütün vatanperverlerden, gazetelerden anlayış ve yardım bekliyorum. Memleketin idealistleri ve idealistlerinin fedakâr yardımcıları olan bütün gençliği, devletin kudreti ve hukuk nizamının isterileri içindedir.

Siyasi hayatımız mutlaka doğru istikameti bulacak, Türk devleti medeni ve hukuki müesseseler olarak milletler ailesinde yüksek mevkiini, şan ve şerefle muhafaza edecektir."

Başbakan İsmet İnönü, bir gencin "Müsamaha devam edecek mi?" sorusu üzerine, "Ben asker ve politikacı olarak her halin icap ettirdiği tedbiri alırım. Bu

90 Cumhuriyet, 30 Mart 1963, s.1.

meseleleri de 5 Nisan'da Meclis'te hep beraber açıkça konuşup, tedbirin ne olduğunu bulacağız" yanıtını vermiştir⁹¹.

Bu açıklamasından bir gün sonra Cumhuriyet Halk Partisi Grubu'nda konuşan İnönü, sert ifadelerle Adalet Partisi'nin tutumunu eleştirmiştir⁹²:

"Adalet Partisi'nin seçimlerden bu yana gerek Meclis içinde, gerekse Meclis dışında güttüğü politika iflas etmiştir. Bugün itibarlıyız, kuvvetliyiz, hadiselere istikamet verecek durumdayız.

... Bayar'ın cezaevinden çıkışından sonra hızını arttıran tahrik hareketleri büyük bir infiale sebebiyet vermiştir. AP'nin takip etmiş olduğu politika umumi efkâr karşısında mahkûm olmuştur.

Demokratik rejimi yürütme şansımız, atlattığımız buhranın büyüklüğü düşünülürse, dünden daha az değildir. Demokratik rejim devletin bütün müesseseleri tarafından desteklenmekte ve savunulmaktadır."

Bu arada, Cumhuriyet Halk Partisi'ne yakınlığı ile bilinen haftalık Akis dergisinde yer alan değerlendirme yazısında, Celal Bayar hakkında bir takım ağır ithamlarda bulunulmuştur:

"Son haftanın hâdiseleri, karanlıkta kalan çok noktayı millet gözünde aydınlatmıştır. Koyu bir propagandanın ve harekete getirilen hislerin gözlere örttüğü perde Celâl Bayar'ın eliyle bir anda aralanmıştır ve gerçek durum, gerçek tehlike, gerçek kötülük kaynağı ortaya çıkmıştır. Celâl Bayar, 27 Mayıs sabahında tanklar Çankaya yokuşunu tırmanırkenki Celâl Bayar'dır. Ne memleket, ne vatan, ne millet endişesi duyan, "Tenkil! Tenkil!" diye, bağırarak ve gözü aşağılık duygusuyla dönmüş, iktidardan gitmeyi ölüm sayan bir adam! Buna şimdi, ancak kültürsüz kimselerde görülen korkunç bir hurs-ı pirinin de eklenmiş olduğu anlaşılmalıdır. Bununla anlaşılmalıdır ki yüreklerde merhametin doğurduğu bazı hisleri silip atmış, verilen cezanın ziyadesiyle hak edilmiş bir ceza olduğunu göstermiş, hatta o anda gösterilen atıfetin bile yerinde olup olmadığı zihinlerde bir soru olarak belirlemiştir. Her şey açıkça ortaya koymuştur ki arkadaşlarını da, partisini de, taraftarlarını da, vatanı da ıstıraplı günler geçirmeğe mecbur bırakan bu Celâl Bayar'dır."

"Ama bu Celâl Bayar'dan vatanı ve demokrasiyi bir defa kurtaranların bir defa daha kurtaracakları, geçen haftanın ortaya koymuş bulunduğu bir başka gerçektir. 27 Mayısçı kuvvetler bir anda toplanmışlar, kenetlenmişler, bir ve beraber olduklarını göstermişlerdir. Hem de, demokrasi idealinin etrafında. Bu kuvvetlerin dağılmış olduğu yolunda bedbaht bir kaç dikta tarafusunun İsmet Paşa'ya ve onun hükümet anlayışına karşı yönelmiş oldukları hücumlar bu suretle haksızlıkları üzerlerinden akar şekilde muallâkta kalmışlardır. Zira görülmüştür ki 27 Mayısçı kuvvetler ilk tehlikede vaziyet almasını bilmektedirler. Bu, sistemin gerçek teminatıdır. Tehlike yokken sükûnet hâkim olacaktır. Bir tansiyon elbette ki hep muhafaza edilmeyecektir. Ama alarm zili çaldı mı, derhal silah başı edilecektir. Bu yapılmıştır."

91 Milliyet, 1 Nisan 1963, s.1,7.

92 Milliyet, 2 Nisan 1963, s.1,7.

Dergi ayrıca, Bayar'ın tahliyesinin kamuoyunun duyduğu rahatsızlıktan kaynaklandığını; bu rahatsızlığın da her gün yazılan Celal Bayar'ın hasta ve yaşlı olması durumundan dolayı olduğunu ifade etmiştir. Ancak, Bayar'ın bunun kıymetini bilmediğini ve hemen siyasi hamlelerde bulunduğunu ifade etmiştir⁹³.

5 Nisan'da TBMM özel gündemle toplanmıştır. Ancak, görüşmelerin tansiyonu yüksek olmuştur. Sözü ilk olarak, önerge sahibi Ahmet Tahtakılıç almıştır. İlk eleştirisi hükümete olmuş ve iktidarı partizanlığı yok edecek önlemleri almamakla suçlamıştır. Bayar'ın tahliyesi sonrasında karşılama törenleri yapılması karşısında niçin tedbir almadığını hükümete sormuştur. Sonra da şu tedbirlerin alınmasını istemiştir:

Bir hükümet buhranına gitmemek şartı ile bir milli hükümet kurulması.

Bütün liderlerin ve partilerin bu hükümeti desteklemeleri.

Partiler ve basının "Milli Anayasa Misakı" adı altında bir ant imzalamaları.

Kanunların harfiyen tatbiki.

Hükümet adına İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata söz almış ve sözleri gerilimin fitilini ateşlemiştir. Belgelerle konuşacağını söyleyen Bekata, bunların mitinglerdeki teyp kayıtları, mahkeme dosyaları ve fotoğraflar olduğunu dile getirmiştir. Ardından da, Adalet Partisi'nin Adana mitinginde Ali Bozdoğan'ın 27 Mayıs'ı inkâr ettiğini ve Demokrat Parti dönemini övdüğünü ifade etmiştir. Ayrıca, Celal Bayar'dan "Reis-i cumhurumuz" diye bahsedildiğini, 27 Mayıs'tan da "ayaklanma" diye söz edildiğini söylemiştir. Verdiği diğer bir örnekte de, Adalet Partisi Aydın milletvekili Reşat Özarda'nın 27 Mayıs'ı bir darbe olarak gören ve Türk Silahlı Kuvvetleri'ni tenkit eden şu sözlerini aktarmıştır:

"27 Mayıs'ı dünya kabul etse de ben kabul etmem. Ertesi günü 50 bin kişi toplayıp askerlik şubesinin silah deposunu basmak isterim. Ayağına pabuç alamayanlar orduya girer subay olur."

İçişleri Bakanı konuşmasının ilerleyen bölümünde Adalet Partisi'nin, Anayasa hükmüyle gayrimeşru ilan ettiği Demokrat Partilileri kahramanlaştırdığını ifade etmiş ve 'Bu, suç değil midir?' diye sormuştur. Ayrıca, Celal Bayar'ın eşi Reşide Bayar'ın vefatının ardından, kendilerine gelen haberlere göre, Parti merkezinden gelen talimatla tüm Türkiye'de mevlit okutulduğunu ve bunun da bir din istismarı olduğunu dile getirmiştir.

Tüm bu iddialara Adalet Partisi adına Tahsin Demiray yanıt vermiştir. Şöyle ki:

93 Akis, 30 Mart 1963, C.23, S.457, ss.6-12.

“Biz 27 Mayıs'tan evvelki düzeni getirmek şöyle dursun, düşüncesi içinde dahi değiliz. Yine Adalet Partisi yeni Anayasa nizamının kurulmuş olduğunu kabul ediyor ve bugün burada bulunmamızın sebebini Anayasa meşruiyetinde gördüğü hakikatini ifadeden zevk duyuyor.

Adalet Partisi, demokratik nizamın kolaylıklarından istifade ile halkı tahrik etmeyi memleketin selameti bakımından bir tehlike telakki eder.

Adalet Partisi tarihe mal olmuş hiçbir teşekkül ve şahsın ve aynı zamanda zihniyetin devamı olmayıp yüzünü istikbale çevirmiş ve bu memleketin bütün demokratik müesseselerine hürmeti olan bir teşekküldür.”

Adalet Partisi adına ikinci konuşmayı Gökhan Evliyaoğlu yapmıştır. Fakat bu konuşma kavgaya dönüşmüştür. Evliyaoğlu sözlerinin bir yerinde, *“Bizi ordu ile karşı karşıya getirmek istiyorsunuz. Bu, orduya saygı değil tam manasıyla ihanettir. Gazetelerin taşlanması ve tahriplerinde, Genel Merkez'de milleteokillerinin dövülmesinde ve tahribinde sizin saflarımızdan insanlar da vardı”* deyince, Cumhuriyet Halk Partisi sıralarından bunların açıklanması yönünde sesler yükselmiştir. Evliyaoğlu da bu isimlerin Mucip Ataklı ve Suphi Baykam olduğunu söylemiştir. Daha sonra da, *“Memleketin meselelerini sokaktaki sürülere terk etmeyelim. Bu meseleler böyle halledilmez”* demiştir.

İşte, bunun üzerine Cumhuriyet Halk Partili Hilmi Gündoğan, *“Sen Türk gençliğine sürü diyemezsin”* şeklinde karşılık vermiş ve kavgaya başlamıştır. İki partinin mensupları kavgaya tutuşmuş, çanta ve ayakkabılar havada uçuşmuştur. Vekiller ayrıca, birbirlerine tekme-tokat girişmişlerdir. Bir süre daha devam eden olaylar daha sonra yatışmıştır⁹⁴.

Neticede, kamuoyunda Celal Bayar'ın tahliyesi ile başlayan olaylar ve tartışmalar zamanla etkisini azaltarak kaybolmuştur. Bayar da altı ay gözetim altında kaldığı Ankara Hastanesi'nden yeniden Kayseri Cezaevi'ne nakledilmiştir⁹⁵.

Yaşanan olaylar, 27 Mayıs Darbesi'nin etkilerinin ve yeni düzenin tutmadığının test edilmesi gibidir. Fakat darbeyi destekleyenler de darbeye karşı olanlar da 5 Nisan görüşmelerinde olduğu gibi 27 Mayıs'a ve getirdiği düzene saygılarını ifade etmekten de geri kalmamışlardır.

İkinci Tahliye

Celal Bayar ikinci cezaevi günlerinde, her ne kadar basın gündeminden düşse de 1964 yılının sonlarında yeniden gündeme gelmiştir. Gerekçe yine sağlık sorunlarıdır. Fakat bu kez hukuki yaklaşımlar da dile getirilmeye başlanmıştır. Hukukçuların açıklamaları, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in aftan yana tavır

94 Milliyet, 6 Nisan 1963, ss.1,7.

95 Bayar, a.g.e., s.7.

alması ve Celal Bayar'ın sağlık sorunları affa giden yolu açmıştır. Af sonrası hapisten çıkışta, bu kez herhangi bir olay da yaşanmamıştır.

Eski Cumhurbaşkanı'nın ikinci Kayseri Cezaevi günleri yine bir takım sağlık problemleri vepsikolojik sıkıntılarla devam etmiştir. Ayrıca, görüşünü, ziyaretçileriyle görüşmesi yasaklanmıştır⁹⁶.

Kayseri Cezaevi'nde bulunan Demokrat Partililer için de son kurtuluş yolu sağlık raporu ile salıverilmektir. Sağlık sorunu bulunanlar, Kayseri Memleket Hastanesi'ne başvuracak, Sağlık Kurulu'ndan sürekli hastalık raporu alınacak, bu raporu Adli Tıp Kurumu da onaylarsa tahliye gerçekleşecektir⁹⁷.

Bu raporlar doğrultusunda, dokuz siyasi tutuklunun tahliyesi durumu belirlemiştir. Bu isimlerden TBMM eski Başkanı Ağâh Erozan, Gürsel tarafından affedilmiştir. Fakat daha önce olduğu gibi ilgi odağında bir kez daha Celal Bayar vardır. Öyle ki, önce Adalet Bakanı Sedat Çumralı ardından da Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel selefiyle ilgili açıklama yapma gereği duymuştur. Çumralı verdiği beyanatta, *"Bir mahkûm 'Hastayım, sakatım, ihtiyarladım' demezse, ona 'Sen hastasın buyur' denemez. Anayasa'nın bu konu ile ilgili maddesi sarıhtir"* demiştir⁹⁸.

Bu arada, af bekleyenlerin sayısı da her geçen gün artmaktadır. Bu konuda bir açıklamada bulunan Adalet Bakanı Çumralı, İstanbul, Ankara ve Kayseri cezaevlerinde bulunan ikisi firari toplam 66 Yassıda hükümlüsünden 56'sının af için müracaat ettiğini, 13'nün ise, o güne kadar affedildiğini ifade etmiştir⁹⁹. Öte yandan, Bayar'la ilgili bir soruyu da yanıtlayan Çumralı, hükümlünün her gün doktor kontrolünden geçtiğini ve durumunun dikkatle takip edildiğini söylemiştir¹⁰⁰.

Hükümet kanadından bu açıklamalar gelirken, Bayar ailesinden de bir takım açıklamalar gelmiştir. Daha önceki Sağlık Kurulu raporları ortadayken tahliye için bir müracaat yapılmasına gerek olmadığı ifade edilmiştir. Ayrıca, Bayar ve ailesi hiçbir şekilde af istemediklerini de beyan etmişlerdir¹⁰¹.

Cemal Gürsel ise, Bayar'ın af dilememe konusunda inat ettiğini ve suçunu kabul etmediğini söyleyerek devamında şöyle konuşmuştur¹⁰²:

"Bu yaşta bir adamın hapiste kalmasına asla taraftar değilim. İnadı bırakıp kanuni yollardan yürürse affederim. Ama o af dilememekte ısrar ediyor. Bu hareketiyle de suçunu kabul etmiş oluyor. Dolayısıyla, yapılan bir inkılâbı, Anayasayı, Yüce Divanı, devleti ve milleti tanımamış görünüyor. O af istemezse ben ne yapayım."

96 A.g.e., ss.155-156.

97 Nedim Yalansız, "27 Mayıs Darbesi Sonrası Celal Bayar Ve Eski Demokrat Partililerin Türk Siyasi Hayatına Etkileri", *Turkish Studies*, C.7/3, 2012, s.2588.

98 *Son Havadis*, 2 Ekim 1964, s.1.

99 *Halka ve Olaylara Tercüman*, 10 Ekim 1964, s.1.

100 *Son Havadis*, 10 Ekim 1964, s.1,7.

101 *Halka ve Olaylara Tercüman*, 12 Ekim 1964, s.1,7.

102 *Hürriyet*, 14 Ekim 1964, s.1.

Fakat Gürsel daha sonra “Hukukçular, müracaat edilmeden affedebileceğim konusunda birleşsinler, Bayar’ı affederim” şeklinde bir açıklamada daha bulunmuştur¹⁰³. Gürsel’in bu sözleri yeni bir tartışmayı da başlatmıştır. İçinde, Adalet Bakanı Sedat Çumralı’nın da bulunduğu¹⁰⁴ bazı hukukçular Cumhurbaşkanı’nın af dileme şartının kanuni bir dayanağının olmadığını beyan etmişlerdir. Bu hukukçulara göre, cumhurbaşkanına af yetkisi veren Anayasa’nın 97. maddesi ile mahkûmun sıhhi sebeplerle tahliyesini gerektiren Ceza Muhakemeleri Kanunu’nun 399. maddesinin mahkûmun tahliyesi için talepte bulunmasını şart koşmamaktadır. Bu hukukçuların değerlendirmesine göre, Anayasa’nın 97. maddesinin cumhurbaşkanına verdiği yetkiye dayanarak, mahkûmun cezası, onun talebi üzerine kaldırabileceği gibi, talebi olmaksızın da kaldırılabilir. Yine aynı hukukçulara göre, Ceza Muhakemeleri Kanunu’nun 399. maddesinin ikinci fıkrası ise, hastalığı, hastane raporlarıyla tespit ve Adli Tıp Meclisi’nce tasdik olunan hükümlünün tahliyesi için de herhangi bir talebi gerekli kılmamaktadır.

Ayrıca, hukukçular bir hatırlatmada daha bulunmuştur. Buna göre, Celal Bayar’ın Cumhurbaşkanı olduğu dönemde, mahkûm olan gazeteci Hüseyin Yalçın’ı aynı 97. madde ile Yalçın’ın herhangi bir talebi olmadan affetmiş olmasıdır¹⁰⁵.

Tüm bu gelişmelere karşın, Celal Bayar, af dilemeyecektir. Gazetecilerin Bayar’ı ziyarete gelen isimlerden elde ettikleri bilgilere göre, 3. Cumhurbaşkanı’nın düşüncesi şudur¹⁰⁶:

“Şimdiye kadar birçok defa durumum kendilerince malumdur. Hastalığım maalesef şifa bulup geriye giden cinsten değil. Moral tesirine tabidir. Tekrar muayeneme lüzum yoktur. Bu bakımdan muayeneyi lüzumsuz bir külfet addediyorum. Kimseye bir talepte bulunmadım. Ne pahasına olursa olsun bir talepte de bulunmayacağım. Bunu bir gurur meselesi addetmekteyim. Beni bu şekilde zorlayarak üzmeyin. Hatta bu konuda ziyaret de etmeyin.”

Celal Bayar’ın Özel Doktoru Prof. Dr. Recai Ergüder de hastasının, kendisine konu hakkında şunları söylediğini açıklamıştır¹⁰⁷:

“Ben siyasete atılırken ölümü de göze almıştım. Allah, bana vekillik, başvekillik, cumhurbaşkanlığı ve hapisaneyi de gösterdi. Ben her şeyi görmüş ve geçirmiş bir adamım. Hayattan ne beklerim artık? Cezaevinden çıksam ne olur, çıkmasam ne olur? Bunun için af talebinde bulunmamı kimse benden isteyemez.”

103 Milliyet, 28 Ekim 1964, s.1.

104 Hürriyet, 29 Ekim 1964, s.7.

105 Son Havadis, 20 Ekim 1964, s.1,7.

106 Halka ve Olaylara Tercüman, 28 Ekim 1964, s.1,7.

107 Hürriyet, 30 Ekim 1964, s.7.

Bu arada 21 Yassıada tutuklusu da tahliye olmuştur¹⁰⁸. Fakat Bayar, hala hapislanedir. Eski Cumhurbaşkanı'nın Özel Doktoru Prof. Dr. Recai Ergüder, Kayseri Savcılığı'nın izniyle Bayar'ı muayene etmiştir. Hastasının beş ayda 10 kilo verdiğini, iyiden iyiye yaşlanmış olduğunu, günlük yaşamını idamede başkasına muhtaç duruma geldiğini ifade etmiştir. Bağırsak kanamasının da nüksettiğini belirtmiştir. Ayrıca, Bayar'a cezaevinde Dr. Baha Akşit'in özel ihtimam gösterdiğini, Akşit'in tahliye olacak olmasının da hastasının moralini çökerttiğini ifade etmiştir¹⁰⁹.

Daha önce de Bayar'ın af talebinde bulunması halinde affedebileceğini söyleyen Gürsel, sabık Cumhurbaşkanı'nın af talebinde bulunmayacağı yönündeki son açıklamalarına tepki göstermiş ve *"Ben derimi yüzmeye hazırlananları bile affettim. Onun (Celal Bayar) takip ettiği politika entelektüellerin politikası değil. Bu yaşta bir adamın inat edip hapiste kalmasını doğru bulmuyorum. Amma o af dilemedikçe benden bu affi koparamazlar. Af dilerse bu millet elbette onu affedecektir"* ifadelerini kullanmıştır.

Hâlbuki daha önce ki bir açıklamasında da Gürsel, *"Hukukçular, müracaat edilmeden affedebileceğim konusunda birleşsinler, Bayar'ı affederim"* demiştir. Bu yeni çıkış iki tarafın da tam bir inatlaşma içine girdiğini göstermiştir. Gürsel, Celal Bayar'a 27 Mayıs'ı kabul ettirmek ve *"Beni affet"* dedirterek 27 Mayıs öncesinde suç işlediğini itiraf ettirmek ve böylece 27 Mayıs'a meşruiyet kazandırmak peşine düşmüştür. Celal Bayar da, *"Ben suç işlemedim ki niçin affımı isteyeyim?"* itirazını yaparak, Cemal Gürsel'i haksız bir işlem yaptığını kabullenmeye zorlamıştır. Tam bir çekişme yaşanmıştır. Birbirlerine diz çöktürmeye çaba harcamışlardır.

Gürsel ayrıca, af isteme dışında, Bayar'ın ancak ve ancak diğer yüzlerce mahkûmla beraber serbest kalabileceğini söylemiştir¹¹⁰. Bu sıralarda cezaevi doktoru, Celal Bayar'ın kocama ve sürekli hastalık hakkındaki raporunu birkaç gün içinde İçişleri Bakanlığı'na göndermesi ihtimali de belirlemiştir¹¹¹.

Çankaya Köşkü'nden gelen bu açıklamalara karşılık, Bayar'ın kızı Nilüfer Gürsoy babasının yaşadıklarından dolayı kızgınlık duymaktadır¹¹²:

"Babam altı günde 10 kilo vermiştir ve her gün zayıflamaktadır. Korktuğumuz kalp sektesinin ve diğer hastalıklarının önlenmesi için tedavisini isteyeceğim. Babamın morale ihtiyacı var. Raporlar ilgililerde. Bu bakımdan ayrıca müracaat etmek istemiyorum."

Ancak Celal Bayar, tansiyonunun aniden 23'e yükselmesinden dolayı bir kalp krizi geçirmiştir. Dâhiliye Uzmanı Dr. Mustafa Özbahar'ın kontrol altına aldığı Bayar'ın Devlet Hastanesine nakli uygun görülmüştür. Fakat Bayar ve kızı Gürsoy bunu kabul etmemişlerdir. Dr. Özbahar ise gece geç vakitte

108 *Vatan*, 29 Ekim 1964, s.5.

109 *Hürriyet*, 30 Ekim 1964, s.1,7.

110 *Vatan*, 3 Kasım 1964, s.1,5.

111 *Vatan*, 1 Kasım 1964, s.1.

112 *Halka ve Olaylara Tercüman*, 6 Kasım 1964, s.1.

yaptığı açıklamada, Bayar'ın tansiyonunun 21'e düştüğünü ve ölüm tehlikesinin bulunmadığını söylemiş, ancak ikinci bir kriz tehlikesinden dolayı hastaneye yatırılması gerektiğini belirtmiştir¹¹³. Adalet Bakanı Çumralı da konuyla ilgili kamuoyunu bilgilendirmiştir. Hastaneye nakli kabul etmeyen Bayar için bir doktor heyetinin cezaevine gidip detaylı incelemelerde bulunduğunu söylemiştir. Ayrıca, Sıhhi Kurul raporunda, kocama hali, sakatlık veya devamlı hastalık gibi tedavisi imkânsız durumlar belirtildiği takdirde Bayar'ın, Anayasa'nın af yetkisine dayanılarak tahliye edileceğini ifade etmiştir¹¹⁴.

Nihayet beklenen rapor açıklanmıştır. Sıhhi Kurul raporunda, Celal Bayar'ın "derhal" tahliye edilmesi gerektiği izah edilmiştir. Altı ay geçerlilik süresi olan raporda, Sıhhi Kurul'daki isimlerin çoğunun imzası bulunduğundan raporun Adli Tıba gönderilmesine gerek görülmemiştir¹¹⁵.

Bu rapor doğrultusunda, akşam 9.30'da cezaevinden çıkan Bayar'ı kızı Nilüfer Gürsoy karşılamıştır. Basın mensuplarına kısa bir açıklama yapan Celal Bayar karardan memnun olduğunu belirtmiş ve "Ankara'ya veya İstanbul'a gideceğim. Ankara'ya gidersem birkaç gün orada kalıp kendimi muayene ettireceğim. Bundan sonra İstanbul'a geçeceğim. Kimse ile görüşmek istemiyorum"¹¹⁶ demiştir.

Konuyla ilgili değerlendirmede bulunan Adalet Bakanı Sedat Çumralı ise, Sıhhi Kurul'un raporu doğrultusunda tahliyenin gerçekleştiğini söylemiş ve Ceza Muhakemeleri Kanunu'nun 399. maddesi gereğince cezanın belli bir süre tehir edildiğini ifade etmiştir¹¹⁷.

Tahliyenin ardından özel bir araba ile İstanbul'a gelen Bayar, kızı Nilüfer Gürsoy'un Kadıköy Çiftehavuzlar'daki evine gelmiştir. Burada istirahate çekilmiştir. Bu arada, damadı Ahmet Gürsoy da basın mensuplarına yaptığı açıklamada, Bayar'ın yol boyunca hiçbir gazeteciyle görüşmediğini, Bayar'ın ağzından yapılacak açıklamalarla babasının hiçbir ilgisinin olmadığını şimdiden söylemek istediğini izah etmiştir¹¹⁸.

Birkaç gün kendisinden haber alnamayan Celal Bayar kendi arzusuyla Amerikan Hastanesi'ne mevcut rahatsızlıklarının tedavisi için yatmıştır. Bayar'a damadı Ahmet Gürsoy refakat etmiştir¹¹⁹. Tedavi sürecinde apandisit krizi geçiren Bayar'a aralarında özel doktoru Prof. Dr. Recai Ergüder'in de bulunduğu doktorlar müdahale etmiştir¹²⁰. Yapılan incelemeler sonucunda ameliyata gerek olmadığına karar verilmiştir¹²¹.

113 *Milliyet*, 7 Kasım 1964, s.1,7.

114 *Hürriyet*, 7 Kasım 1964, s.7.

115 *Akşam*, 8 Kasım 1964, s.1.

116 *Milliyet*, 8 Kasım 1964, s.1,7.

117 *Son Havadis*, 8 Kasım 1964, s.7.

118 *Vatan*, 9 Kasım 1964, s.5.

119 *Son Havadis*, 15 Kasım 1964, s.1; *Hürriyet*, 15 Kasım 1964, s.1.

120 *Son Havadis*, 19 Kasım 1964, s.1.

121 *Son Havadis*, 21 Kasım 1964, s.1.

Nihayet, “belli bir süre” tehir edilen ceza, 8 Temmuz 1966 tarihinde dönemin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından tamamen affedilmiştir. Bu af, Adli Tıp Kurumu’nun raporunun, Adalet Partisi’nin içinde bulunduğu Hükümet tarafından Cumhurbaşkanı’na aksettirilmesiyle gerçekleşmiştir. Dönemin Adalet Bakanı Hasan Dinçer yaptığı açıklamada, affın, Anayasa’nın 97. maddesine göre gerçekleştiğini ifade etmiştir¹²².

Artık yaşı bir hayli ilerlemiş bir mahkûm olan Bayar’ın sağlık sorunları nedeniyle daha fazla cezaevinde kalamayacağı anlaşılmış ve dışarı çıkarmanın formülü aranmaya başlanmıştır. Artık 4. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel de Bayar’ın bir af ile dışarı çıkarılmasından yanadır. Cemal Gürsel, Celal Bayar’ın affını, af dileme şartına bağlamışsa da, Bayar af talebinde bulunmamıştır. Cemal Gürsel daha sonra bu şarttan da vaz geçmiş, sonuçta kamuoyunun beklentileri karşılanmış ve tahliye gerçekleşmiştir.

Sonuç

On yıllık Demokrat Parti iktidarının 27 Mayıs 1960’da bir askeri darbeye son bulması üzerine birçok partili ve bu arada Cumhurbaşkanı Celal Bayar da tutuklanıp Yassıada Mahkemeleri’nde yargılanmıştır. Bu yargılamalar sonunda Celal Bayar, idama mahkûm edilmiştir. Ancak, 65 yaşından büyük olduğu için cezası müebbet hapse çevrilmiştir. Cezasını 1961 yılında Kayseri Cezaevi’nde çekmeye başlamıştır. Fakat yaşının da ilerlemiş olmasından dolayı (78) bazı sağlık problemleri yaşamıştır. Bu rahatsızlıklarından dolayı sağlık raporları hazırlanmış ve bunların neticesinde 1963 yılında altı aylığına tahliye olmuştur.

22 Mart 1963’te affedilen ve 23 Mart’ta Kayseri’den Ankara’ya gelen Bayar’ı, büyük bir konvoy ve kalabalık karşılamıştır. Bu coşkulu karşılama tepkilere neden olmuş, aleyhte gösteriler yapılmış, Adalet Partisi (AP) binası, Bayar’ın yerleştiği ev ve Yeni İstanbul gazetesi taşlanmıştır.

Ancak, tahliyesinin akabinde, Bayar’ın yaptığı açıklamalar, bazı çevrelerce özellikle de gençler tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bir takım protesto mitingleri düzenlenmiş, bu sırada karşıt gruptaki gençler zaman zaman çatışmışlardır. Gelişen olaylar, AP’nin kapatılması konusunu gündeme getirmiştir. Bu gelişmelerden sonra 28 Mart’ta Bayar’ın cezasının ertelenmesi ile ilgili karar kaldırılmıştır. Celal Bayar’ın tahliye edilmesinden sadece 6 gün sonra cezasının ertelenmesi kararı kaldırılmıştır.

28 Mart’tan itibaren Celal Bayar, hastanede tedavi ve nezaret altına

122 *Milliyet*, 9 Temmuz 1966, s.1.

alınmıştır. Bu tarihten itibaren 6 ay Ankara Hastanesi'nde gözetim altında kaldıktan sonra, tekrar Kayseri Cezaevi'ne gönderilmiştir.

27 Mayıs 1960 darbesinin izlerinin belirgin olduğu dönemde (1963), Celal Bayar'ın tahliye olması ve tahliye sonrası yaptığı açıklamaları, toplumun bazı kesimlerinde rahatsızlıkuyandırmıştır. Açıklamalar bir anlamda, "geçmiş döneme dönüş gayreti" olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle tepkiler de sert olmuştur. Diğer taraftan, siyasi partiler hatta gazeteler de bir "taraf" olmuştur. Örneğin, daha çok CHP'ye yakın bir çizgide yayın yapan Ulus gazetesi ile Akis dergisinin Celal Bayar'a yönelik kullandığı ifadeler "sert" tondadır. Ulus, Bayar'dan çok kere "düşük" diye bahsetmiştir. Bunun dışında, çıkan sokak olaylarında AP taraftarlarının verdiği hasar ve zarardan söz etmiştir. Muhalif gençlerin söylemlerini ise, "Atatürkçü Gençlerin İhtarı" şeklinde vermiştir. Yine Cihat Baban Ulus'taki köşesinde, hem Bayar'ı hem AP'lileri eleştirmiş ve "Bayar on suçlu ise, AP lideri Gümüşpala ve arkadaşları yüz suçludur" demiştir. Böylece bu tartışmada Celal Bayar ve Adalet Partisi'nin karşısında durmuştur. Akis dergisi daha da ileri gitmiş ve 3. Cumhurbaşkanı için "Gözü aşağılık duygusuyla dönmüş, iktidardan gitmeyi ölüm sayan bir adam!" diyebilmiştir. Cumhuriyet gazetesi de, eleştirel bir yayın politikası izlemiş ve tıpkı Ulus gibi başlıklar atmıştır: "Gençlik, Haysiyetinin Korunmasını Talep Etti" veya "Bayar'ın Tahliyesini Protesto İçin 10 Bin Üniversiteli Bir Yürüyüş Yaptı."

Bütün bunlar ışığında denilebilir ki, dönemin siyasi atmosferinde, Celal Bayar ve onun siyasi hareketinin devamı niteliğindeki Adalet Partili isimler, çok eleştirilmiştir.

Öte yandan, Celal Bayar ve siyasi çizgisine yakın yayın yapan gazeteler de olmuştur. Örneğin, Son Havadis ve Halka ve Olaylara Tercüman gazeteleri Bayar'ın tahliyesi yönünde kamuoyu oluşturmaya çalışmışlardır. Bu gazetelerde, Bayar'ın affedilmesi gerektiğini söyleyen hukukçuların görüşlerine özellikle yer verilmiştir. Konu siyasi alandan hukuki alana aktarılmaya çalışılmıştır. Son Havadis ve Tercüman gazeteleri de Bayar'ı ve Demokrat Partilileri savunmuşlardır.

Bu kargaşanın içinde Bayar tekrar cezaevine girmiştir. Bir bakıma 27 Mayıs darbesinin tutup tutmadığı, Celal Bayar'ın tahliyesi üzerinden test edilmiştir. İki tarafta da acıların taze olmasının etkilerinin sürdüğü, inatlaşmanın bitmediği, tarafların birbirine diz çöktürmeye çalıştığı görülmüştür. Bunun üzerine Celal Bayar tekrar cezaevine gönderilmiştir.

Sağlık problemleri çözülmeden tekrar hapis haneye atılan Celal Bayar'ın hastalıkları artmış ve kalp krizi geçirmiştir. Onun üzerine 1964 yılı Ekim ayının sonlarında tahliye meselesi bir kez daha gündeme gelmiştir. Bu kez siyasi ortam buna daha müsaittir. Dönemin Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel de Bayar'ı affetme eğilimindedir. Her ne kadar Bayar af dilememe konusunda ısrarcı olsa da sağlık raporları sonucunda 8 Kasım 1964'te Kayseri Cezaevi'nden tahliye olmuştur.

Bu kez herhangi bir sokak olayı olmamıştır. Ayrıca memlekette, bir buçuk yıl öncesinin atmosferi de yoktur. Fakat ikinci tahliyede, taraflar daha soğukkanlı davranmışlar, herhangi bir eylemde bulunmamışlar ve birincisinde yaşanan acı tecrübelerden etkilenerek gövde gösterisine kalkışmamışlardır. Bunda, değişen siyasi şartlar ve yaklaşan seçimler de etkili olmuş olabilir.

8 Temmuz 1966'da da hakkında verilen adli tıp raporuyla dönemin cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından, Anayasa'nın 97. maddesinde yazılı sebeplere dayanılarak affedilmiştir. Bu dönemde Süleyman Demirel Genel Başkanlığı'ndaki Adalet Partisi'nin iktidarda olması, Celal Bayar'ın affında büyük etken olmuştur.

Ancak şu bir gerçek ki Türk demokrasisi, acı deneyimler içinde gittikçe olgunlaşmıştır, denilebilir.

KAYNAKÇA

I. Süreli Yayınlar

Akis,
Akşam,
Cumhuriyet,
Hürriyet,
Milliyet,
Son Havadis,
Tercüman,
Ulus,
Vatan.

II. Kitaplar

BAŞGİL, Ali Fuad, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, Yağmur Yayınları, İstanbul, 2008.
BAYAR, Celal, *Kayseri Cezaevi Günlüğü*, Haz. Yüksel A. Demirel, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 1999.
DEMİR, Şerif, *Düello Menderes ve İnönü, Demokrat Parti'den 27 Mayıs Darbesi'ne Olaylar*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011.
İNÖNÜ, İsmet, *Defterler (1919-1973) Cilt: 2*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.
MENDERES Aydın, *Babam ve Ben*, Ufuk Yayınları, İstanbul, 2012.
MENDERES Aydın- AKYOL, Taha, *Demokrasiden Darbeye Babam Adnan Menderes*, Doğan Kitap, İstanbul, 2011.
ÖYMEN, Altan, *Ve İhtilal*, Doğan Kitap, İstanbul, 2013.
TOKER, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları (1944-1973): İnönü'nün Son Başbakanlığı 1961-1965*, Bilgi Yayınları, Ankara, 1992.
TURGUT, Hulusi, *Yassıda'da Yaptırılmayan Savunmalar Menderes, Zorlu ve Polatkan'ın Kendi El yazularından Savunmaları*, Doğan Kitap, İstanbul, 2007.

III. Makaleler

YALANSIZ, Nedim, "27 Mayıs Darbesi Sonrası Celal Bayar ve Eski Demokrat Partililerin Türk Siyasi Hayatına Etkileri", *Turkish Studies*, C.7/3, 2012.

EKLER

Resim 1:

Akşam, 11 Mart 1963, s.1.

Resim 2:

Cumhuriyet, 24 Mart 1963, s.1.

Resim3:

Ulus, 28 Mart 1963, s.1.

Resim 4:

Akşam, 28 Mart 1963, s. 1.

Resim 5: Son Havadis, 8 Kasım 1964, s.1.